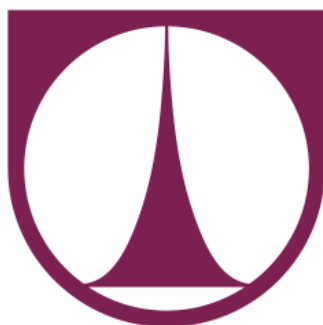

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Vyšší dívčí vzdělávání v Liberci od poloviny 19. století

Bakalářská práce

Liberec 2018

Ivana Pásková

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Vyšší dívčí vzdělávání v Liberci od poloviny 19. století

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Ivana Pásková**
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ivana Pásková**
Osobní číslo: **P14000386**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Vyšší dívčí vzdělávání v Liberci od poloviny 19. století**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce I. Páskové je vytvoření přehledu vzniku a rozvoje vyššího dívčího vzdělávání v Liberci ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Rozkvétající liberecké školství tohoto období, určené především chlapcům, již bylo popsáno. Dívčí vzdělávání, kterému věnuje značnou pozornost současná historiografie pro české prostředí, v německém Liberci zpracováno dosud nebylo. Autorka se pokusí popsat iniciátory, důvody i vývoj snah o dívčí vzdělávání. Bude zkoumat, z jakého prostředí a z jakých zájmů vycházely návrhy na různé typy vyšších dívčích škol. Pokusí se také analyzovat zaměření vyšších dívčích škol v Liberci, popř. sociální i regionální původ studentek.

Okruhy výzkumu:

Liberecké střední školství ve vymezeném období

Vývoj snah o vyšší všeobecné dívčí vzdělávání

Vyšší dívčí škola v Liberci - studentky, obsah studia, popř. vyučující

Obchodní vzdělávání dívek

Odborné vyšší dívčí vzdělávání

Vyšší dívčí vzdělávání v katolickém prostředí a příprava učitelek

Metody: analýza, komparace, syntéza

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslava Melanová

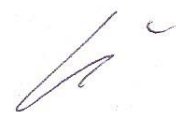
Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2016

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Literatura:

1. BAHENSKÁ, Marie. Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.
2. HALLWICH, Hermann. Der Reichenberger Bezirk: Heimatskunde für Schule und Haus: Mit einer lithographirten Karte. Reichenberg: A. Schöpfer, 1873.
3. LENDEROVÁ, Milena. K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.
4. LENDEROVÁ, Milena. Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách v 19. století. Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání. Z Českého ráje a Podkrkonoší: supplementum. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2000, 49-60. ISSN 1211-975x.
5. LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
6. LUG, Viktor. Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis. 2. erg. Aufl. Reichenberg: Landschaftsverein Jeschken-Iserland des Deutschen Heimatbundes, 1942.
7. LUG, Viktor, Anton Franz RESSEL a Erich GIERACH. Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen. IV./1, 2 Neue Ausg. Reichenberg: Verlag der drei Lehrervereine des Reichenberger Bezirkes und des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Iser-Gaues, 1938.
8. MACKOVÁ Marie, Voršilky v Čechách do roku 1918, Pardubice 2007
9. MACKOVÁ Marie, Voršilky v Liberci 1895-1918, Fontes Nissae VI/2005, s. 38-85
10. MELANOVÁ Miloslava, Spolkový život, in: sborník Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914, Kristina Kaiserová Jiří Rak (eds.), Ústí nad Labem 2008, s. 339-375
11. MELANOVÁ Miloslava, Spolkový život v Liberci od počátku 19. století do roku 1914, in: Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, Documenta Pragensia XVIII, 2000, s. 259-279.
12. Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 bis 1900: ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht. Reichenberg: Stadtrathe, 1902.
13. RESSEL, Anton Franz. Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes: Stadt und Land: Anhang: Böhmisches Aicha und Bösching. Reichenberg: Lehrerverein des Stadt- und Landbezirkes, 1905.
14. Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. Ilustroval Jan ŠAFRÁNEK. Praha: nákladem Matice české, 1918.

Prameny:

1. Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Voršilky Liberec
2. Státní okresní archiv Liberec, Archiv města Liberce Inv. č. II. Karton č. 1712 Soukromé školy všeobecně inv. č. 668
3. SOkA Liberec, AML Inv. č. II. Karton č. 1719 Soukromé školy v Liberci inv. č. 673
4. SOkA Liberec, fond Městská dívčí škola v Liberci (1890 1943) fond nezpracován: Kronika (1890 1924)

5. SOkA Liberec, fond Městské dívčí gymnásium v Liberci (1897 1936) Kronika
1897 1910 kniha č. 4 z tohoto fondu

Prameny vydané:

1. Josef F. Dressler, Wohnungs- und Geschäftsanzeiger der Stadt Reichenberg,
Liberec 1901
2. Reichenberger Zeitung

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 5. 9. 2018

Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Miloslavě Melanové za vedení mojí bakalářské práce a za její podporu a cenné rady, jež mi při psaní velmi pomohly.

Anotace

Hlavním tématem této bakalářské práce je vzdělávání německých dívek, primárně však jejich vyšší vzdělávání na území Liberce v období od druhé poloviny 19. století do počátku 20. století. Práce je systematicky a logicky strukturována do sedmi základních kapitol. Po úvodním kritickém zanalyzování a zhodnocení literatury a pramenů se zabývá vývojem školství v českých zemích, což čtenáři poskytuje komplexní pohled na danou problematiku a dává prostor pro vytvoření představy o fungování školství u nás již od jeho prvopočátků. V dalších kapitolách, které lze považovat v rámci celé práce za stěžejní, je pojednáváno především o vyšším, ale i základním vzdělávání německých dívek v Liberci. Důležitými institucemi jsou spolky, jež se na území města snažily bránit a podporovat vzdělávání, ale i národ, a to jak německý, tak i ten český. Jejich činnost je popsána v samostatné kapitole. Nejzásadnější částí práce je ta badatelská, v níž je pojednáno o jednotlivých vzdělávacích institucích – především školách, jež ve stanovém období v Liberci vznikaly a fungovaly. Práce je doplněna o zajímavé dobové a archivní materiály.

Klíčová slova: Vzdělávání v Liberci, vzdělávání dívek, vyšší dívčí vzdělávání, spolky podporující vzdělávání

Annotation

This bachelor thesis is concerned with the education of German females, primarily their secondary education, in the area of Liberec from the second half of the nineteenth century until the start of the twentieth century. The thesis is systematically and logically structured into seven chapters. After the initial analysis and evaluation of literary sources the thesis deals with the development of education in the Czech lands. This provides a reader with a deeper insight into the topic and enables him/her to create a picture of the educational system in our country as it developed from the very beginning. The following chapters, which can be considered crucial in the thesis, look mainly into the secondary but also into the primary education of German females in Liberec. It emphasises the importance of societies which tried to defend and support education in the given area as well as the aims and intentions of both Czech and German nations. Their work is described in detail in a separate chapter. In the pivotal part of the thesis individual educational institutions are explored, especially those which were established and were in operation in the given period. The thesis is complemented with interesting period and archive material.

Keywords: Education in Liberec, education of females, secondary education of females, societies supporting education

Obsah

Úvod.....	14
1 Rozbor literatury a pramenů	16
1.1 Rozbor literatury	16
1.2 Rozbor pramenů.....	18
2 Vývoj školství v českých zemích v 19. a na počátku 20. století	21
3 Školství v Liberci v 19. a na počátku 20. století.....	25
4 Spolky, instituce a osobnosti podporující vzdělávání.....	28
4.1 Spolky	28
4.1.1 Německý školský spolek (Deutscher Schulverein).....	28
4.1.2 Ústřední matice školská (česká).....	29
4.1.3 Reichenberger Lehrerverein.....	31
4.1.4 Deutscher Landeslehrerverein in Böhmen	33
4.1.5 Německý spolek pro vyšší vzdělávání dívek	34
4.2 Instituce podporující vzdělávání	35
4.3 Osobnosti podporující vzdělávání.....	37
5 Dívčí vzdělávání v českých zemích.....	40
6 Dívčí vzdělávání na území Liberce	45
6.1 Dívčí národní škola Na Čtvrti	45
6.1.1 Učitelé na škole	47
6.1.2 Žákyně na škole.....	49
6.2 Měšťanská škola dívčí v Liberci (1890–1945)	50
6.2.1 Učitelé na škole	50
6.3 Soukromá dívčí (národní) škola firmy Johann Liebieg (1913–1919).....	51
6.3.1 Z protokolů školy	52
7 Vyšší dívčí vzdělávání na území Liberce	56
7.1 Vyšší dívčí škola a gymnázium v Liberci (1897–1940)	57
7.1.1 Jak probíhalo přihlašování dívek ke studiu?	61
7.1.2 Statistiky vzdělávání ve škole	61
7.2 Obchodní akademie a dívčí lyceum (1908–1915)	62
7.2.1 Učitelé na obchodní akademii	63
7.2.2 Učitelé na dívčím lyceu.....	64
7.3 Pokračovací kurs pro dívky (1909–1945).....	66

7.4	Ústav pro učitelky při voršilkách (1910–1921)	67
7.5	Instituce poskytující vyšší vzdělávání dívkám po roce 1918.....	69
7.5.1	Doplňovací kurz pro učitelky ručních prací v Liberci (1921–1922).....	69
7.5.2	Rodinná škola Liberec (1924–1944).....	70
	Závěr	71

Seznam obrázků

Obrázek 1: budova Vincentina (dnešní ZŠ, Liberec, Orlí ul.)	36
Obrázek 2: budova Rudofovy školy (dnešní ZŠ, Liberec, ul. 5. května).....	46
Obrázek 3: píšárna obchodní akademie	63
Obrázek 4: pohled na klášter a bývalou školu voršilek	67
Obrázek 5: Výkaz osobního stavu Franze K. Simona	I
Obrázek 6: Augusta Hartmannová.....	II
Obrázek 7: Franz Pocherer – učitelský plat – 1. strana	III
Obrázek 8: Franz Pocherer – učitelský plat – 2. strana	III
Obrázek 9: Doz. Dr. Hans Schmid – učitelský plat – 1. strana	IV
Obrázek 10: Doz. Dr. Hans Schmid – učitelský plat - 2. strana	IV

Seznam tabulek

Tabulka 1: Počet žákyň v roce 1913/1914.....	52
Tabulka 2: Výuka katolického náboženství.....	53
Tabulka 3: Třídní učitelé pro rok 1914/1915.....	55
Tabulka 4: Seznam vyučujících a předmětů, které učili	57

Seznam použitých zkratk a symbolů

SOkA – Státní okresní archiv

c. k. – císařsko-královský

NAD – národní archivní dědictví

Úvod

V dnešní době mnozí z nás považují školství a vzdělávací proces v něm vykonávaný za samozřejmost. Není omezováno ani genderově, ani ekonomicky, což bylo dříve jinak. Cílem této bakalářské práce je nastínit, jak tomu bylo v minulosti. Hlavním tématem je vyšší vzdělávání dívek, konkrétně těch německy mluvících, na území města Liberce (něm. Reichenberg) ve druhé polovině 19. století a počátku 20. století.

O vzdělávání chlapců nejen na území Liberce toho již bylo napsáno hodně, ale o dívčím vzdělávání se toto tvrdit v žádném případě nedá. Je pravda, že se touto problematikou současná historiografie zabývá, ale zatím jsou shrnuty poznatky jen o dívčím vzdělávání v českém prostředí. O německém Liberci zatím nevzniklo z tohoto úhlu pohledu nic.

V této práci budou zachyceni hlavní iniciátoři, důvody a vývoj jejich snah o zavedení dívčího vzdělávání. Dalším předmětem zkoumání bude, z jakého prostředí a z jakých zájmů vycházely návrhy na různé typy vyšších dívčích škol. V neposlední řadě bude provedena podrobná analýza zaměření vyšších dívčích škol v severočeské metropoli. Dílčím cílem bude odhalit z jakého sociálního zázemí či regionu studentky pocházely. Tyto údaje mohou o historii vyššího dívčího školství napovědět mnohé.

Velice důležité jsou také spolky a další instituce či osobnosti, jež se aktivně zasazovaly o to, aby měla děvčata v českých zemích nárok na vzdělání stejně tak, jako tomu bylo u chlapců. Mimo to bylo také vzdělání zprostředkováno i do nižších vrstev společnosti, protože dříve bylo určeno jen pro šlechtu a děti bohatých. Ve spolcích se sdružovali zejména osvícení lidé.

Shrnou-li se všechny okruhy výzkumu, vznikne bohatý materiál, v němž se objeví informace o libereckém středním školství v období od poloviny 19. století do počátku 20. století, coby hraniční bod byl zvolen rok 1918. S tím souvisí i sledování výše avizovaného vývoje snah o vyšší všeobecné dívčí vzdělávání. Stěžejní školou, jež poskytovala dívkám vyšší vzdělání, je liberecká vyšší dívčí škola. V části věnované této vzdělávací instituci budou zmíněny některé studentky, které školu navštěvovaly, obsahem studia a případně také vyučujícími. Dívky však mohly dosáhnout i odborně zaměřeného vyššího vzdělání. Příkladem mohou být obchodní školy či instituce poskytující vyšší odborné vzdělání i dívkám. Posledním bodem práce, jenž by neměl být opomenut, je vyšší dívčí vzdělávání v katolickém prostředí a příprava budoucích učitelek.

Pro získání základního povědomí o problematice je nutné nastudovat některé odborné publikace, jež se zabývají mimo jiné i vzděláváním v českých zemích. Dívčímu vzdělávání je však většinou věnován jen mizivý zlomek informací. Pro bližší představu o tom, jak to ve školství vypadalo, je potřeba nahlédnout do archivů škol, v nichž se ukrývá mnoho cenných informací. Zejména je nutné prostudovat kroniky jednotlivých vzdělávacích institucí, ale také výkazy o studijních úspěších žákyň. V nich jsou většinou uvedeny i bližší informace o prostředí, z něhož dívky pocházely.

Kromě informací o školství jsou pro tuto práci důležité i vlastivědné publikace, jež představují Liberec v plném rozsahu. I v těchto publikacích se autoři mimo jiné zabývali tematikou školství a vzdělávání. Z těchto knih práce přímo vychází.

Aby bylo možné učinit závěry a tuto práci sepsat, je nutné kriticky zanalyzovat a zhodnotit jak literaturu, tak i prameny. Do některých bude pouze nahlédnuto, protože v nich je k tématu jen několik střípků, jiné však budou použity ve větší míře.

Pro zpracování bakalářské práce byly zvoleny následující postupy: analýza, komparace a syntéza. O analýze bylo pojednáno již v předchozích odstavcích. Komparace bude hojně využito při srovnávání jednotlivých škol a při porovnání způsobu vzdělávání dívek se vzděláváním chlapců. Všechny zjištěné informace budou potom pomocí syntézy integrovány v jeden celek, jenž shrne celou problematiku.

1 Rozbor literatury a pramenů

O školství jako takovém toho již bylo napsáno mnoho, avšak publikací zaměřujících se výhradně na vzdělávání dívek na knižním trhu moc není. Hodně toho bylo napsáno o dějinách ostatních škol, jež byly buď výhradně určeny chlapcům, nebo byly smíšené. O dívčích školách se nepsalo vůbec a jejich historie je zachycena pouze v dobových pramenech (kroniky apod.).

Některé odborné práce o problematice vzdělávání a výchovy zobrazují dané téma jen ve stručnosti. Většinou se jedná pouze o soupis toho nejdůležitějšího, co by měl každý čtenář vědět.

1.1 Rozbor literatury

Jedním z příkladů může být publikace Mileny Lenderové, Tomáše Jiráčka a Marie Mackové s názvem *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. V kapitole Vzdělání a škola se autoři zabývají školstvím od jeho samého začátku. Jedna z podkapitol se věnuje i specifickým problémům dívčího vzdělávání. Tato problematika je zachycena na pěti stranách knihy. Je tedy zřejmé, že se jedná jen o okrajový výtah toho nejdůležitějšího, jak již bylo uvedeno výše.

Hlavním tématem této práce je vzdělávání děvčat a jejich boj o rovnoprávnost s muži. Tato problematika je zatím zpracována jen okrajově a co se týče města Liberce, můžeme konstatovat, že v odborné literatuře lze najít jen mizivé množství informací. Otázce vzdělávání dívek je věnováno pár kapitol v publikaci Hany Knebllové *Život v českých zemích za Františka Josefa I. (1830–1916)*. Ze zdrojů knihy je zřejmé, že autorka pracovala s informacemi z některých dříve vzniklých odborných publikací.

Dalším podobným titulem, v němž se na pěti stranách objevují informace o školství v Liberci, okrajově i o dívčím vzdělávání, je *Knihy o Liberci*, kterou zpracovali Libuše Bílková a Roman Karpaš. Mimo kapitolu o školství je možné překvapivě v kapitole Kultura a umění objevit informaci o škole voršilek, jež fungovala při zdejším klášteře a která byla určena výhradně dívkám římskokatolického vyznání.

Dále jsou cenným zdrojem vlastivědné publikace z pera Viktora Luga a Antona Ressela. Jejich *Heimatskunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes* a *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen* informacemi důležitými pro zpracování této práce oplývají. Viktor Lug má na svém kontě ještě titul *Schriften über Reichenberg und Reichenberger Kreis*. I tady se dají najít zajímavosti o problematice vzdělávání dívek.

Do všedního života dívek se dá snadno nahlédnout i pomocí deníků, jež si zpočátku psaly jen výše postavené dámy, které procházely procesem domácího vzdělávání. Po roce 1774 si denní zápisy začínají činit i děvčata z poddanských rodin, je tak možné nahlédnout do nitra tehdejšího života. Za tento zajímavý pramen lze vděčit Marii Terezii, jež zavedla šestiletou školní povinnost pro všechny děti bez rozdílu. Dívčími a ženskými deníky 19. století se zabývá Milena Lenderová v jedné kapitole v knize *Eva nejen v ráji* s podtitulem *Žena v Čechách od středověku do 19. století*.

Na českém knižním trhu se objevuje i několik monografií, jež se zabývají kompletní historií žen v určitých epochách. Jednou z nich je publikace z pera Marie L. Neudorflové *České ženy v 19. století* s podtitulem *Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Autorka se tu zabývá otázkami zařazení dívek a žen do vzdělávacího a následně i pracovního procesu. Cílem Marie L. Neudorflové bylo utvoření publikace, v níž sleduje proces emancipace dívek a žen, a to počínaje 60. lety 19. století a konče rokem 1914. V knize je možno si přečíst zajímavé informace nejen ze života veřejně známých žen, ale také je tu nastíněno, jak se žilo i v rodinách nižší sociální vrstvy.

K problematice vzdělávání je nutné zahrnout také činnost spolků podporujících vzdělávání v pohraničí zemí Koruny české, kde se střetávala německá kultura s tou českou a vznikaly kvůli tomu nemalé problémy. Jedním z takových ochranných spolků je Deutscher Schulverein, o němž je možné se dočíst hned v několika publikacích. Zmínky jsou například v publikaci kolektivu autorů s názvem *Československé dějiny v datech*, ale také v článku *Eine Rückschau nach 25 Jahren (1894–1919)*. Spolkový život zpracovává ve svých člancích s názvy *Spolkový život* (36 stran) a *Spolkový život v Liberci od počátku 19. století do roku 1914* (20 stran) Miloslava Melanová, první zmíněná práce se objevuje ve sborníku *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914* a druhá pak v publikaci *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*.

Spolkové činnosti se věnuje ve své knize „*Jeden za všechny, všichni za jednoho!*“ i Jitka Balcarová. Problematice Schulvereinu a Deutscher Schulvereinu se však ve své publikaci věnuje jen v krátkosti, a to zhruba v rozmezí jeden a půl strany. Čtenář si však bez potíží udělá z tohoto krátkého textu obrázek o činnosti spolků.

Jedním ze spolků, o nichž je v práci pojednáno, je Ústřední matice školská. Jeho činností, fungováním a následně i zánikem se ve své diplomové práci s názvem *Ústřední matice školská* věnuje Eva Lukešová. Její práce obsahuje spoustu podnětných myšlenek a informací, jež pomohou si udělat obrázek o této organizaci, jejímž hlavním úkolem byla

obrana a ochrana českého národa v pohraničních oblastech. Zmiňovaná práce je dostupná online v repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze.

V některých publikacích je možné najít jen drobné informace k tématu. Podobně tomu bylo v případě knihy s názvem *Die Suche nach dem Zentrum*, v níž se objevuje příspěvek Miloslavy Melanové, v němž se zabývá historií Liberce od roku 1848 do roku 1918 a ve kterém se mimo jiné objevuje i krátká zmínka o spolku *Deutscher Landeslehrerverein in Böhmen*.

Jednou z významných osobností, jež podporovaly vzdělávání v Liberci, byl Johann Liebieg. O jeho životě, ale také o existenci jeho firmy si můžeme přečíst v článku Petra Štěrbý s názvem *Příběh rodiny Liebigů: Od „pašeráka“ k největší továrně v monarchii (I. část)*.

Významnou institucí, jež na území Liberce poskytovala dívkám vzdělání, byl mimo jiné i ústav pro učitelky při voršilkách. O tomto řádu toho již bylo napsáno hodně a dílčí kapitoly některých biografií se zabývají přímo dívčím vzděláváním a voršilskými vzdělávacími institucemi vůbec. Například v práci *Voršilky v Čechách do roku 1918* se tomuto tématu věnuje Marie Macková vcelku podrobně, a to na 32 stranách. Následně pak stejná autorka o tomto řádu zpracovala článek s názvem *Voršilky v Liberci 1895–1918*, jenž se objevil v časopisu *Fontes Nissae* a téma zpracovává na 47 stranách. Zajímavé jsou pak i internetové stránky *Voršilek*, jež je možno najít na adrese: <http://www.vorsilky.cz>. Tady se může čtenář dočíst nejen o historii řádu, ale také o jeho současnosti.

1.2 Rozbor pramenů

Co se týče literatury o vzdělávání dívek v městě Liberci, bylo toho napsáno mizivé množství, a proto bylo nutné vyhledat potřebné informace ve Státním okresním archivu v Liberci (SOKA Liberec). Nejprve bylo nahlédnuto do inventáře C. k. okresní školní rady městského okresu Liberec (NAD 288), kde se v několika kartonech dá najít cenné svědectví o dějinách veřejného českého školství na území města Liberce, jež zachycuje období 1869–1945. Ač se může zdát, že k tématu práce toho v tomto inventáři moc není, opak je pravdou. 25. karton je totiž věnován nejen české soukromé obecné škole, nýbrž také pokračovacímu kurzu pro dívky, jenž je možno považovat za nástavbu základního triviálního vzdělání. Materiály v něm uchované jsou opatřeny datací 1882–1890.

V tomto archivu jsou také uchovány knihy věnované platům učitelů jednotlivých škol, jejichž prostřednictvím je možné si udělat obrázek o tom, kdo na školách pracoval. Jednou takovou knihou je i kniha platů na Obchodní akademii a dívčím lyceu. Ač je sešit datován od roku 1911 do 1915, jsou v něm patrné záznamy již od samého počátku fungování školy v roce 1908. S informacemi z tohoto se dá udělat obrázek i o tom, jak byli tehdy učitelé za svou práci finančně ohodnoceni, což je zajímavý údaj. Nicméně z tohoto typu pramenu se nedá vyčíst, jaké předměty učitelé na škole vedli, což je škoda. Známe je akorát u většiny z nich jejich profesní statut (pomocný učitel – Hilfslehrer, asistent, náhradní učitel – Supplant a další). V příslušné kapitole u každého pedagoga bude jeho statut zmíněn v závorkách.

Jednou ze škol, jež mají v archivu svůj samostatný inventář, je soukromá dívčí škola při Liebiegovi (NAD 367). Tento inventář je částečně zpřístupněný a při zpracovávání této práce bylo pracováno s *Protokoly* a nahlédnuto i do *Lehrplan für die achtklassige Mädchen-Volksschule (fünf unteren Schuljahre/der Firma Johann Liebieg)*.

V archivu města Liberce označeném NAD 25 lze nalézt jeden karton, který je věnován učitelskému ústavu při voršilkách. V kartonu je uloženo několik písemností, z nichž vychází i literatura, která byla při tvorbě podkapitoly věnované této škole použita.

Dále bylo pracováno s kronikami škol, které byly umístěny v samostatných inventářích daných vzdělávacích institucí. Pro to, aby bylo možné si učinit obrázek o školní docházce, počtu žáků a sociálním postavení rodin, z nichž pocházeli, byly cenným pramenem třídní knihy. O učitelích se daly vyhledat informace například v knihách o učitelských platech, kromě těchto pramenů pak například výše zmíněný inventář C. k. okresní školní rady města Liberce obsahuje osobní výkazy vyučujících na dívčí národní a chlapecké národní škole Na Čtvrť. Tyto výkazy zachycují veškeré údaje o učitelích, a to počínaje těmi personálními a konče učitelskými zkušenostmi.

Ve fondu Dívčího gymnázia Liberec se nachází kronika Vyšší dívčí školy, která je čtvrtou knihou fondu číslo 11. Zajímavostí beze sporu je, že hned v úvodu tohoto pramenu je informace i o německém Spolku pro vyšší dívčí vzdělávání v Liberci. Kronika je datována od roku 1897 do roku 1910. Kromě ručně psaných zápisů se v tomto cenném prameny objevují i novinové výstřižky, v nichž jsou zachyceny zajímavé informace, které byly určeny i pro širší veřejnost.

Za cenný pramen se dají považovat i novinové články. Pro účely zjištění, co se stalo s Německým školským spolkem a proč tomu tak bylo, bylo použito článku

z Národních listů ze 26. 5. 1920, jenž se objevil na straně 2, a to v příspěvku s názvem *Dědic Schulvereinu ohlašuje boj o zrušené německé školy*.

K problematice Libereckého učitelského spolku se dala vyhledat celá řada novinových článků, jež čtenáři věrně zobrazí to, čím se spolek zabýval a jak podporoval školství na území Liberce. I přesto, že se nedá nahlédnout do archivu tohoto spolku, z dobových novinových článků je možné vyčíst i některá nejvýznamnější jména zástupců této organizace. Pro tento účel bylo tedy využito následujících titulů: *Blätter für Erziehung und Unterricht* (několik ročníků), *Mittheilungen für die Theilnehmer des IV. allgemeinen österreichischen Lehrertages in Linz – Verzeichnis der korrespondirenden Mitglieder*, *Bote für Haus und Schule im Königreiche Böhmen: Eine Monatschrift für Erziehung und Unterricht*, *Deutsche Volks-Zeitung*, *Beiblatt zum Zentral-Organ des österr. Volksschulwesens*. Zmínky o Libereckém učitelském spolku se nachází i v titulu *Der Lehrerbote: Organ des Vereines der Lehrer und Schulfreunde in Znaim*.

Nejcennějším pramenem k historii Libereckého učitelského spolku jsou bezesporu statuty (*Statuten des Reichenberger Vereines*), v nichž je zachyceno vše důležité, co se tohoto spolku týká. Je v nich podchyceno veškeré fungování spolku, co vše bude podporovat a jakým způsobem.

Pro zjištění základních informací o spolku Deutscher Landeslehrerverein v Čechách na území Liberce jsme použili *Ročenku Československé republiky* z roku 1924. Sice je tento zdroj už za hranicí vymezeného období, ale pro vytvoření obrázku o tom, kde se nacházelo sídlo spolku, plně postačí.

2 Vývoj školství v českých zemích v 19. století a na počátku 20. století

Jak již bylo uvedeno na samém počátku práce, vzdělávání v dřívějších dobách nebylo vůbec samozřejmostí. Jednalo se spíše o jakousi známku prestiže, vznešenosti, bohatství a osvícenosti rodiny, z níž dítě pocházelo. V prvopočátcích vzdělávání v českých zemích, bylo nabývání zkušeností a vědomostí určeno pouze chlapcům, dívky dle názoru společnosti nepotřebovaly být vzdělané. Když už mohly být vzdělávané, dostalo se jim jen triviálních znalostí.

Aby se dal analyzovat a snáze interpretovat vývoj školství v českých zemích, je nutné pochopit, jakým způsobem se proces vzdělávání vyvíjel ve svých prvopočátcích. Kolébkou vzdělávání jsou dle publikace Antona Franze Ressela *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes* již starověké kulturní národy, a to konkrétně Egypťané, Římané a Řekové.

Do německy mluvících zemí, ale i do zemí Koruny české se dostalo vzdělávání až s příchodem křesťanské víry, s čímž částečně souvisí i to, že první školy v dnešním smyslu slova byly ty klášterní. Postupným rozvojem a kladením důrazu na další a další schopnosti a zkušenosti vznikají školy městské, následně i ty zemské a tzv. partikulární. Tyto instituce jsou nižším stupněm, kde si žáci osvojí jen základy, jež pak mohou rozvíjet dále, a to buď praxí, nebo pokračováním ve studiu. K největšímu rozkvětu církevního vzdělávání a vzdělávacího procesu vůbec dochází v prostředí zemí Koruny české v období Karla IV. Do jeho doby datujeme i vznik první univerzity na území Prahy.

Školství bylo poměrně dlouho pod dohledem církve. Ve vesnicích měl každý farář vlastní faru, v jejíchž prostorách probíhala výuka. Ty děti, které navštěvovaly tuto výuku, si odnášely cenné zkušenosti a mohly se stát církevními služebníky či varhaníky. Některé farní školy byly zakládány již v období před rekatolizačními reformami, a to ve 14. a 15. století. Anton Franz Ressel mimo jiné ve své publikaci vzpomíná farní školu v Liberci.

K vyšší vzdělanosti národa přispěla roku 1774 Marie Terezie, která svým reformním zásahem zavedla školní povinnost pro děti od 6 do 12 let. Počátky však byly spíše sporadické, protože děti v letním období musely pomáhat svým rodičům se sezónními pracemi na poli, a proto byly ze školy omlouvány. V zimě se pak většinou plně věnovaly učení. Vyučující většinou za svou práci dostali zapláceno v naturáliích,

získávali dřevo, chléb a další podobné suroviny. Co se týče mzdy, dostávali maximálně 4 až 6 grošů ročně, avšak bydleli zdarma.¹

V době vlády Marie Terezie byl zaveden tzv. *Schulpatent*, jenž uváděl, že vzdělávací povinnost platí nejen pro chlapce, ale i pro děvčata. Společnost se proti tomuto faktu ohrazovala. Rozdíly byly patrné i v tom, co se děvčata za dobu školní docházky naučila a jakým způsobem výuka probíhala. Když se na tento problém nahlédne globálně, dojde se ke zjištění, že vzdělávání dívek bylo stále ve stínu vzdělávání chlapců.

Po zavedení školní reformy vznikly na území Čech tři typy škol, a to triviální, hlavní a normální. Triviální se dále dělily na dva druhy – farní a filiální. Celkem tedy v Čechách fungovalo v roce 1786 přes 2200 těchto institucí poskytujících základní vzdělání. Triviální školy byly zakládány na faře v každém městě. Hlavní školy pak fungovaly zejména ve velkých městech a normální škola se nacházela v hlavním městě země. Dohled nad správným vedením školství zastává školní komise. Úplně první vznikla ve Vídni a jedná se o tzv. Studienhofkommision. V dalších zemích monarchie pak byly zakládány odnože této komise, v Čechách byla založena 24. března 1775. O tom se mimo jiné ve svém titulu zmiňuje Anton Franz Ressel.

Z titulu, jenž napsal kolektiv autorů kolem Mileny Lenderové, s názvem *Z dějin české každodennosti* je zřejmé, že konec 18. a celé 19. století je považováno za období rozkvětu rozumu, protože docházelo k postupnému rozšiřování vzdělání i do nižších vrstev společnosti. Jak bylo již několikrát naznačeno, od této chvíle mělo na získání potřebných znalostí a zkušeností nárok každé dítě, a to bez ohledu na to, z jakých společenských kruhů pocházelo a jakého pohlaví bylo. O způsobu vzdělávání žáků bylo psáno ve výše zmíněné tereziánské školní reformě. Nicméně se nejedná o jediný pramen, jenž tuto problematiku popisuje a rozebírá. Další cenné informace o vzdělávacím procesu a kultivaci rozumu se dá přechíst i v rakouském občanském zákoníku z roku 1811.

Od úplného začátku, kdy byla na území zemí Koruny české zavedena školní povinnost, se postupem času školství proměňovalo. Už to nebylo jen o tom, aby se dítě naučilo číst, psát a počítat. Pomalu začínal být kladen důraz i na spoustu dalších znalostí, jimiž by měl žák po absolvování základního stupně vzdělávání disponovat a měl by je umět užívat i v praxi. S touto potřebou společnosti do školního rozvrhu přibylo hned několik předmětů. Dá se tedy konstatovat, že ve chvíli, kdy dítě získalo vzdělání, stal se

¹ RESSEL, Anton Franz. *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes: Stadt und Land*. Liberec: Verlag des Lehrervereins des Stadt- und Landbezirkes Reichenberg, 1904. s. 439–445

z něj jedinec prospěšný pro stát. Ten pak měl neustále větší zájem o ty, kteří prošli vzdělávacím procesem, čímž se dá snadno odůvodnit, proč začal exponenciálně narůstat zájem rodičů o vzdělávání svých potomků.

Možnost vzdělávání se byla nabízena veřejně a hned v několika variantách. Nižší vrstva společnosti mohla navštěvovat hned několik vzdělávacích ústavů. Veřejné školy byly určeny zejména pro nižší vrstvu společnosti. Do této skupiny ale patřily i tovární a chudinské školy. Nositelem vzdělanosti ale nemusely nutně být jen instituce, ke vzdělávání a výchově sloužily i četné vzdělávací pomůcky. Takovými pomocnými materiály mohly být *drobné spisy, návodná literatura*, dále pak různé *noviny, časopisy a tradiční kalendáře*.² Tyto zdroje vědomostí svoje čtenáře nabádají k tomu, aby si kladli četné otázky a následně se na ně snažili najít odpovědi. Staly se tak zajímavou studnicí nových informací, ale i dovedností.

Na takové lidi, kteří si kladou otázky a rádi na ně nalézají odpovědi se postupem času začala obracet i naučná literatura. Zprvu se jednalo o rady v oblasti lékařství a zvěrolékařství, jež vznikaly v zahraničním prostředí. Postupně však do českého prostředí začínaly pronikat překlady těchto prací, a tak mohli dojít k ponaučení v těchto důležitých vědních oborech i naši předkové. Již na konci 18. století se tedy odborné publikace v češtině hojně objevovaly na poličkách knihoven.

Do té doby, než byl zahájen proces vzdělávání, lidé byli hodně pověřiví a přikládali velkou váhu tomu, co se jim přihodilo. I z tohoto důvodu bylo potřeba zahájit boj proti pověrám, kterým lidé bezmezně věřili a obávali se tak událostí a věcí, od nichž jim žádné nebezpečí nehrozilo. Z tohoto důvodu vznikl v Lipsku v roce 1755 *Register abergläubischer Meinungen und Handlungen*. Název byl do češtiny přeložen jako *Seznam pověrečných názorů a praktik*. O tomto seznamu se opět ve svojí práci *Z dějin české každodennosti* zmiňuje kolektiv kolem Mileny Lenderové.

Ačkoliv je známo, že již dříve byly děti vzdělávány v domácím prostředí za pomoci nejrůznějších vzdělávacích a výchovných pomůcek, o nichž jsou zmínky v předchozích odstavcích. I nadále se však dá tvrdit, že od druhé poloviny 18. století zastávaly na poli vzdělávání a výchovy dětí nejvýznamnější roli právě školy. Jejich hlavním cílem mělo být regulování všech potřeb systému, hlavně tedy v oblasti

² LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 191–205

společensko-kulturní. Tyto instituce se zaměřovaly na společnost celkově s tím, že nebyla vynechána žádná sociální vrstva ani skupina.

Jen málokdo si dokáže v plném rozsahu uvědomit, že již od svých prvopočátků je školství považováno za jakési fiktivní zrcadlo, jež v sobě poskytuje odraz nejen historie lidstva, ale také vývoj našeho chování, jednání a postojů.

Institucionální vzdělávání s sebou přineslo mnoho práce. Například bylo nutné dotvořit a řádně zpevnit jeho základy, aby vzdělávání mohlo fungovat s dobrými výsledky. Tento proces tvorby a následné stabilizace probíhal po celé 19. století. Dalo by se konstatovat, že od té chvíle, kdy byl vývoj školství dokončen a začalo řádně fungovat, začala společnost triviální vzdělání považovat za samozřejmost.

Vzdělávání v dalších oblastech a oborech pak zůstávalo ještě v počátcích 20. století pomyslnou výstředností pro střední a horní vrstvy společnosti. Co se týče vyššího vzdělávání a dolních vrstev společnosti, je nutné podotknout, že zatím neměly děti na další vzdělávání nárok. Ke zlomu dochází až o několik let později, kdy se stále zvyšují touhy po vzdělanosti i v nižších kruzích společnosti a kdy je patrný exponenciální nárůst nároků, jež jsou kladeny na budoucí zaměstnance.³

³ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 192

3 Školství v Liberci v 19. a na počátku 20. století

Liberec v období, jež bude v práci sledováno, byl v největším rozkvětu. S tím, jak se šířil a postupně rozvíjel lehký průmysl, jenž se stal pro město charakteristickým, se paralelně zvyšoval i počet obyvatel. Dá se říci, že se téměř zdvojnásobil oproti stavu z 18. století. Aby se však dal snáze pochopit vývoj a snahy o zlepšení vzdělávání, je nutné se ohlédnout kousek zpět. V prvopočátcích bylo vzdělávání v Liberci stejně jako v jiných oblastech zemí Koruny české provozováno církví, o čemž bylo pojednáno již v předchozí kapitole.

Počátek 19. století se nesl ve znamení změn a zlepšení. Již konec 18. století předznamenal rozmach školství. Jak poznamenal Anton Franz Ressel ve své publikaci *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes*, zlepšení a velké změny jsou datovány od 10. února 1804 a 19. června 1805. Velké zásluhy na německo-českém školství měl litoměřický biskup Ferdinand Kindermann, rytíř ze Schulsteinu. Vytvořil reformu vzdělávání, v níž se snažil nastolit důležitost pravidelné školní docházky, další velkou změnou mělo být to, že se žáci měli rozdělit dle věku a schopností do tříd. Při výuce se mělo pracovat jak s učebnicemi, tak s čítankami.

V březnu roku 1806 byl publikován nový školský zákon (*Politische Schulverfassung*), jenž platil až do roku 1868. Na vzdělávání dětí měli hlavní zásluhu zejména duchovní. Roku 1850 byl do funkce školního inspektora, ale také do školní rady jmenován litoměřický profesor semináře Johann Maresch. Funkce vykonával na německé národní a reálné škole v Čechách. Tuto pozici zastával až do roku 1869. V tomto roce dochází ke zlomu, protože veškerý dohled nad vzděláváním a výchovou dětí přebírá světská moc. Za onen okamžik se dá považovat vydání zákona o poměru školy a církve. Tento dokument vešel v platnost 14. května 1869 a známe jej pod označením Hasnerův školský (říšský) zákon.

Od chvíle, kdy přechází na stát veškerá zodpovědnost za poskytnutí patřičného vzdělání a výchovy, vzniká nutnost zřízení nového kontrolního orgánu, jenž se bude zabývat právě školstvím. Z tohoto důvodu dne 30. června 1869 zahajuje svou činnost c. k. zemská školní rada pro Čechy. Podřízené jí pak byly okresní a místní školní rady.

Všechny kroky státu vedly k nutnosti rozšiřovat možnosti vzdělávání. To bylo živnou půdou pro vznikání nových školních institucí. Tato vlna zasáhla nejen město samotné, ale i jeho blízké okolí. Nejprve vznikaly školy základního typu, rozumějme

obecné a měšťanské. Postupem času bylo potřeba, aby žáci nabírali i odbornější znalosti, a proto začínají působit pokračovací a střední školy.

Obecné školy měly za úkol zprostředkovat dětem základní informace. Budovy, v nichž se tyto instituce nacházely, měly většinou osm tříd. Na znalosti, jež tu žáci získali, bylo možné navázat na měšťanské škole, v nichž si děti mohly osvojit praktické vědomosti. Tento typ vzdělávacího zařízení se skládal nejčastěji ze tří tříd. V každém školském okresu musela být alespoň jedna „měšťanka“, byla to povinnost. Dalo by se říci, že se jednalo o nižší stupeň středních škol. Zároveň je nutné podotknout, že děti, jež měly zájem se v budoucnu stát učiteli, nebo chtěly pokračovat ve studiu na pokračovacích školách, musely úspěšně dokončit měšťanskou školu.⁴

V předchozích odstavcích byla již několikrát zmíněna tzv. pokračovací škola. Jedná se o vzdělávací instituci, jejímž hlavním posláním bylo připravit děti na výkon povolání. Její studenti po úspěšném absolvování získali učňovské vzdělání, někdy dokonce i na nástavbové úrovni. Znalosti, jež si ale absolventi školy odnesli do života, byly srovnatelné s těmi, které získali studenti odborných středních škol. V potaz však musíme brát fakt, že se studentům a studentkám absolvováním této školy uzavřela cesta na další vysokoškolské studium, z čehož je zřejmé, že se opravdu jednalo jen o přípravu na budoucí zaměstnání.

Co se týče dívčího vzdělávání, je nutné konstatovat, že i v tomto případě byly možnosti vcelku rozsáhlé. Dívky mohly navštěvovat například pokračovací, hospodyňské a vyšší dívčí školy, v nichž navazovaly na znalosti získané v obecných a následně měšťanských školách.

Dalším stupněm, jenž by ve výčtu neměl chybět, jsou školy na střední úrovni vzdělávací hierarchie. Instituce, jež sem patří, pokrývají v plném rozsahu přípravu na vysokoškolská studia. Gymnázia se náplní svého vzdělávacího programu zaměřují zejména na všeobecný rozhled studujících. Běžně se v nich tedy nesetkáme s žádnými technickými předměty, avšak s tím, jak se kvapem rozšiřoval průmysl, bylo nutné, aby se budoucí zaměstnanci vzdělávali i v technických oblastech. Z tohoto důvodu vznikla reálná gymnázia. Dalším typem školy středního typu je reálná škola. Ta se svou náplní hojně přibližovala k hlavním školám, jež vznikaly již za vlády Marie Terezie.

⁴ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Kniha o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 229

Posledním stupněm hierarchie vzdělávání je to vysoké. V 19. století bylo nutno stejně, jako je tomu dnes, pro přijetí na vysokou školu složit maturitní zkoušku. Tato zkouška byla zavedena ve školním roce 1868/1869.

V Liberci dochází ke zvratu tehdy, když se začíná rozvíjet obchodnictví, průmysl a s tím spojený technický pokrok. Toto se stalo důvodem toho, že se zvyšovaly požadavky nejen na budoucí zaměstnance, ale také se konstantně zvyšovaly nároky na vyučující, a proto bylo nutné, aby byli zájemci o toto zaměstnání odborně vzděláváni. Z tohoto důvodu již 1. března 1779 v Liberci vznikají preparandy, v nichž se budoucí učitelé vzdělávali po dobu 4 let. Preparandy každý rok začínaly v březnu a končily v červenci. Záznam o jejich trvání je možno naleznout v publikaci Antona Franze Ressela. Dle tohoto zdroje byly tyto kurzy pro budoucí učitele zrušeny 2. srpna 1845. Později se pak preparandy otevřely ještě jednou, a to od 1. října 1854 do 5. srpna 1855.

Hlavním posláním učitele by mělo být vzdělávání dětí a jejich výchova. Veškeré výlohy vynaložené na studium hradil budoucím učitelům stát, protože, jak je již známo, měl školství na starosti. Na podzim roku 1892 v Liberci vzniká učitelský ústav. Pokud studenti školu úspěšně dokončili, byli oprávněni vzdělávat chlapce v pětitřídní obecné škole, kde vykonávali dva roky praxe. Tato doba měla sloužit k tomu, aby zájemci o zaměstnání prokázali své schopnosti. V případě, že se osvědčili a zvládli závěrečné zkoušky, stávali se oficiálními učiteli. Povolání vyučujícího však nebylo žádný med, protože na ně byl kladen vcelku velký nápor. Jeden učitel měl v té době na starosti 80 až 100 dětí. Jejich počet se odvíjel od toho, zda vyučoval půl dne, nebo den celý.⁵

Jako se o Praze říká, že je stověžatá, o Liberci koncem 19. a počátkem 20. století je možno mluvit jako o městě škol. Rozmach školství na území tohoto města je více než zřejmý. V *Knize o Liberci* z pera Libuše Bílkové a Romana Karpaše se dá dočíst, že v roce 1880 tu fungovalo celkem 14 různých škol. Tento počet se však v roce 1900 několikanásobně zvýšil, a to na 53. Je však nutné zmínit fakt, že se jednalo zejména o německé vzdělávací instituce. Jelikož se nacházíme v pohraničí, nedá se ničemu divit. České školy se tu vyskytovaly jen zřídka. Konflikty v běžném životě mezi Čechy a Němci byly na denním pořádku. Největší třetinu plochy měly právě v oblasti školství. Názory a postoje obou skupin bylo nutno chránit, a proto vznikaly nejrůznější podpůrné a ochranné spolky, o nichž bude pojednáno v samostatné kapitole.

⁵ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Knihy o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 229–231

4 Spolky, instituce a osobnosti podporující vzdělávání

Tato kapitola bude zaměřena na jednotlivé osobnosti, či organizace, jež se zasloužily o to, aby mohly být děti vzdělávány. V období 2. poloviny 19. a na počátku 20. století bylo těchto mecenášů vzdělávání vcelku mnoho.

4.1 Spolky

V 19. století vznikalo množství spolků, které podporovaly vznik a správnou funkci vzdělávacích institucí. Do počátku tohoto období se dají zahrnout také nejrůznější salonky, čtenářské kroužky a mnohé další rozvíjející kulturu na českém území, jež byly věnovány nejen chlapcům, ale též dívkám. Nejednalo se jen o vymoženost velkých měst, instituce se vyskytují i v menších městech.⁶

Na území Liberce však mají své centrum i takové spolky, jež podporují nejen školství samo o sobě, ale také obhajují jednotlivé národy žijící na území města. Tyto organizace pomáhají potřit boje mezi Čechy a Němci v národnostní rovině. Tzv. *ochranné spolky*, jak o nich mluví Libuše Bílková a Roman Karpaš ve svém titulu *Knihy o Liberci*, mají nepolitický charakter, avšak i přesto dosáhly za celou dobu své funkce významné politické síly. Tyto organizace si vytyčily cíl, v jehož rámci podporovaly v pohraničí školství, některé spolky dokonce měly kompetence k založení vlastních škol.

4.1.1 Německý školský spolek (Deutscher Schulverein)

Jedním z hlavních představitelů tzv. ochranných spolků je právě Německý školský spolek, jenž byl oficiálně založen v květnu roku 1880 ve Vídni. S postupem času se dostal až do Liberce, kde zahajuje svou aktivní činnost již v roce 1881.⁷

Tato organizace se postupně rozšiřovala po území celého Předlitavska a jejím hlavním úkolem bylo podporovat a chránit vzdělávání německých dětí (nejen financování školství, nýbrž také vedení bojů – politických i právních – o založení škol a dalších kulturních a vzdělávacích zařízení), a to zejména na území Čech, Moravy a Slezska, kde byly rozepře mezi dvěma národy největší. Není se tedy čemu divit, že tzv. místní skupina vznikla i v Liberci⁸, avšak bohužel o její činnosti se z pramenů další informace nelze dozvědět, nutností je vycházet z jiných zdrojů. Státní okresní archiv v Liberci má

⁶ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, c1999, 446 s., [4] s. fot. ISBN 80-902622-2-8. s. 16

⁷ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Knihy o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 230

⁸ Kol. aut. *Československé dějiny v datech*. Praha: Svoboda, 1987. ISBN 80-7239-178-X. S. 315.

k dispozici pouze knihu „*Gedenkbuch*“ s koženým ozdobným obalem, jež je uložena v dřevěné krabici, do níž jsou vloženy podpisové archy na peněžité příspěvky, organizované Německým školským spolkem v Liberci.⁹ Jelikož je fond nezpracovaný, s největší pravděpodobností se k těmto cenným informacím, jež by mohly poodhalit, kdo byl členem spolku a kolik na podporu libereckého školství přispěl, není možné dostat, protože jsou veřejnosti nepřístupné, což vyplývá z Vademeca archivu.

Spolek byl odnoží liberálního Schulvereinu. Ač, jak je z předchozí věty zřejmé, byla tato společnost liberální, o jejich odnožích toto tvrdit nemůžeme. Ti, kteří začali zakládat další spolky, mezi nimi právě i Deutscher Schulverein, byli silně antisemitičtí a antiliberální, o čemž se čtenář může přesvědčit v publikaci Jitky Balcarové „*Jeden za všechny, všichni za jednoho!*“.

Rozpadem Rakouska-Uherska dochází k tomu, že se valná většina spolků buď rozpadá, nebo se od své činnosti distancuje a na jejich místě vznikají spolky nové. Jinak tomu nebylo ani v případě Německého školského spolku. Náhradou pak byl Německý kulturní svaz (Deutscher Kulturverband), jenž vznikl 2. listopadu 1919.¹⁰

4.1.2 Ústřední matice školská (česká)

Tento spolek byl nápodobou již zmíněného Deutscher Schulvereinu a byl jeho opozicí, protože se snažil ochránit české školství v oblastech, kde se střetávalo německy mluvící obyvatelstvo s tím českým. Organizace byla založena v říjnu roku 1880. Na území Liberce se její snahy začínají projevat až od roku 1882.¹¹

Co se týče činnosti tohoto spolku na území města Liberce, je nutné čerpat jen z literatury. Prameny týkající se Ústřední matice školské se zaměřují na místní odbory v jiných městech, nejbližším je Jablonec nad Nisou, avšak fascikly uchované v jabloneckém archivu jsou datovány až do let 1922–1923, což je již mimo vymezené časové období.¹²

⁹ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. *Německý školský spolek – místní skupina Liberec* [online]. Liberec, 2013 [cit. 2018-08-09]. Dostupné z: http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=KokgRR3VnLYx1tJb jBAGE-hiwoWPJE3w7zuiVFHk-mLvHgIkis UnfyWgpW8Pv4CfQLq5V9C1wX5rDsLnwd0IIH64IXftKixFCACcXKG9eJA%3D&rowPg=5

¹⁰ Dědic Schulvereinu ohlašuje boj o zrušené německé školy, in: *Národní listy*, 1920, ročník 60, 26.5.1920, číslo 143, s. 2

¹¹ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAS. *Knihy o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 230

¹² Státní oblastní archiv v Litoměřicích. *Ústřední matice školská* [online]. Litoměřice, 2015 [cit. 2018-08-20]. Dostupné

z: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/SearchBean.action?searchType=basic>

Ústřední matice školská se snažila odvrátit proces poněmčování dětí z českých mluvících rodin. Své centrum měl tento spolek v Praze. I přesto, že bylo ústředí od cílových regionů dosti vzdáleno, jeho místní odbory zvládaly svou ochrannou roli české národnosti bez sebemenších potíží. Hlavní těžiště podpory češství mělo plynout ze vzniku a následného provozování škol s výukou v českém jazyce. Tyto vzdělávací instituce však byly v pohraničí spíše výjimkou a rozhodně byly považovány za menšinové. Podpora byla vyvíjena hned z několika zdrojů, zasloužili se o ni nejen čeští politici, ale také novináři a pozadu nezůstala ani veřejnost. Češi měli velký zájem na tom, aby byl jejich jedinečný jazyk uchráněn před germanizačními procesy.

Jako každá organizace potřebovala i Ústřední matice školská získat potřebné finance na svůj provoz. Prostředky byly většinou výtěžkem z dobročinných sbírek či benefičních akcí, jež organizovaly zejména místní odbory v česko-německém pohraničí, tedy přímo v místech, která potřebovala podpořit.

Začátky tohoto podpůrného spolku se věnovaly pouze školství základnímu a mateřskému, teprve až s postupem času se podpůrné činnosti a snahy rozšířily i do oblastí vyššího vzdělávání. Podpora tedy plynula i směrem ke vzniku gymnázií a následně i odborných škol, jež měly své žáky připravit na další studia, popř. na výkon budoucího povolání.

V období první světové války Ústřední matice školská spíše stagnovala, a proto byla její činnost až do konce válečného konfliktu pozastavena. Po válce se spolek vrací na scénu a oslavuje vznik samostatného československého státu.

Ač v roce 1919 téměř všechny základní školy přešly do rukou státu, činnost Ústřední matice školské stále přetrvávala. V období první republiky se zabývala zejména zřizováním ubytovacích zařízení pro studenty, mateřských škol, ale i vzdělávacích institucí, jež měly za úkol zvýšit kvalifikaci a odbornost budoucích zaměstnanců. Je tedy zřejmé, že i přesto, že přišla o mnoho škol, jež za období svého fungování zřídila, Ústřední matice školská se nevzdává a své podpůrné snahy v pohraničí vede dále.

K velkému zlomu dochází po Mnichovské dohodě. Organizace v tomto těžkém období přichází o většinu toho, co za několik desítek let (v roce 1930 slaví výročí 50 let) svého fungování založila. Tento spolek na ochranu češství a českého vzdělávání definitivně zaniká v roce 1951.¹³

4.1.3 Reichenberger Lehrerverein

Liberec byl nejen ve sledovaném období jedním z nejvýznamnějších center učitelů. Tomu také nasvědčuje i spolková činnost, jež podporovala nejen proces vzdělávání, ale také samotné pedagogické pracovníky, kteří se v organizaci spolčovali.

O činnosti tohoto spolku se však z pramenů cenné informace není možné dozvědět a je nutné vycházet z jiných dostupných zdrojů. Důvodem je to, že archiv Reichenberger Lehrerverein je dosud nezpracován a není přístupný veřejnosti, což vyplývá z Vademeca archivu. Po zpracování a zpřístupnění pramenů si badatel bude moci pročíst úřední knihy a rukopisy datované od roku 1868 do roku 1883, což bude mít z celého fondu označeného NAD 655 největší hodnotu.¹⁴ V tuto chvíli se však není možné dozvědět, kdo byl členem tohoto spolku, avšak dle jeho názvu je možno konstatovat, že to byli sami učitelé a ředitelé škol.

Liberecký učitelský spolek (Reichenberger Lehrerverein) byl na území města založen v roce 1868, přesněji 8. června.¹⁵ Zpočátku ve spolku bylo 60 učitelů z Liberce a okolí (Jablonec nad Nisou, Hodkovice nad Mohelkou, Český Dub a další).¹⁶

¹³ LUKEŠOVÁ, Eva. *Ústřední matice školská* [online]. Praha, 2013 [cit. 2018-08-21]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/108232/>. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Magdaléna Pokorná.

¹⁴ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. *Liberecký spolek učitelů, Liberec* [online]. Liberec, 2013 [cit. 2018-08-21]. Dostupné z:

http://vademeum.soalitomereice.cz/vademeum/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=GjxrInOFcllDh_4pNSDPaIPopL_7DprvUWCaOsyJ34MBqWpIXWvyJJx1UZ6FAXCsm7-NkkgD_67LW2cl_vbTNx9GR8yVH1oDdNVcJQD9p78%3D&rowPg=0

¹⁵ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPÁŠ. *Knihy o Liberci. 2.*, dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 230

¹⁶ TOMBERGER, Franz. *Beiblatt zum Zentral-Organ des österr. Volksschulwesens, Svazek 2* [online]. Vídeň: Alfred Hölder, 1873. s. 138 Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=ppBpAAAACAAJ&pg=PA138&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEISTAF#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>

Ve statutách spolku je uvedeno, že se jedná o organizaci sjednocující učitele z národních, živnostenských a soukromých škol, a to nejen na území Liberce, ale i v jeho blízkém okolí. Hlavními cíli mělo být zejména zprostředkování a podpora dalšího vzdělání pro členy, podpora rozšíření zájmů národní školy po všech směrech a v neposlední řadě také zvýšení materiální podpory učitelů.¹⁷

Na prvním shromáždění, jež bylo spolkem uspořádáno, vyslovil ve svém proslovu Franz Heigel několik bodů, jež formovaly činnost organizace:

- 1) Spolek měl požádat zastoupení města, jež bylo zároveň členy c. k. okresní školské rady, a to jak městské, tak i zemské o to, aby byl v Liberci zřízen učitelský seminář.
- 2) Se seminářem musela být spojena i cvičná škola. Pro tento účel měla být postavena nová školní budova, v níž mělo být dostatečné množství tříd. Nad tímto ústavem měl převzít dohled stát.
- 3) Spolek zaslal děkovný dopis na příslušný úřad.

Dne 25. dubna 1870 svolal spolek své druhé hlavní shromáždění v budově hlavní školy. V tomto roce byl předsedou spolku pan Knesch. Někteří členové do spolku vkládají sponzorské dary, příkladem může být v téže roce pan Václav Lorenz.¹⁸

Dne 25. února 1873 bylo svoláno teprve čtvrté zasedání ve staroměstské národní škole. O tomto faktu se nachází zmínka v periodiku *Blätter für Erziehung und Unterricht*, a to ve čtvrtém svazku. Avšak, jelikož se jednalo o zasedání v zimním období, zúčastnilo se jej pouze 40 členů tohoto spolku. Franz Heigel, jenž byl předsedou spolku, ve svém proslovu pronesl, že je nutné vyřešit několik pedagogických otázek, nejožehavějším tématem bylo zejména zrušení školního či založení národní knihovny. Dále se na této schůzce otevřel jakýsi kontrakt mezi Libereckým učitelským spolkem, který vydal Vlastivědu regionu, a panem Schöpferem (nakladatel).

¹⁷ *Statuten des Reichenberger Vereines* [online]. Liberec: Bratři Stieplovi, 1869 [cit. 2018-08-24]. s. 3. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=d1cDx9TgKc0C&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&source=gbs_navlinks_s

¹⁸ *Bote für Haus und Schule im Königreiche Böhmen ; Eine Monatschrift für Erziehung und Unterricht* [online]. Karlovy Vary: Franieck & Comp., 1870, 4 [cit. 2018-08-24]. s. 315 a 429. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=hs0GFckJEdEC&pg=PA429&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEINDAC#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>

K vydání knihy *Reichenberger Bezirk. Heimatskunde für Schule und Haus* došlo, jak již bylo zmíněno v předchozím odstavci, pod taktovkou Libereckého učitelského spolku v roce 1873. Tato publikace měla pouhých 80 stran. Jedná se o jakousi učebnici, kterou by měli žáci škol využívat coby učební pomůcku. Důvodem, proč tato publikace vznikla, bylo to, že členové Libereckého učitelského spolku začali postupně publikovat zajímavé historicko-topografické články do rubriky „Vlastivěda“ v Libereckých novinách. Proč tedy tohoto potenciálu nevyužít a nenabídnout vybrané informace i žákům škol? Z tohoto vyplývá, že tento spolek podporoval vzdělávání i jiným způsobem, zejména tedy svou vydavatelskou činností.¹⁹

4.1.4 Deutscher Landeslehrerverein in Böhmen

Deutscher Landeslehrerverein in Böhmen, v českém překladu Německý zemský učitelský spolek v Čechách, byl mladším kolegou výše zmíněného Libereckého učitelského spolku. V Liberci se objevuje tento spolek až v roce 1882, avšak nedá se říci, že by to byly jeho prvopočátky. Tato organizace se do Liberce přenáší až po osmi letech od svého založení. Své kořeny má tedy spolek v Ústí nad Labem.

Významnou činností tohoto spolku je ta vydavatelská. Za dobu svého fungování stihl vydávat hned několik periodik. Některá vycházela měsíčně – Österreichische deutsche Jugend (Rakouská německá mládež), dvakrát za měsíc – Freie Schul-Zeitung (Svobodné školní noviny), které později vycházejí coby týdeník.²⁰

Tento spolek měl v Liberci celkem 9 200 členů, tento údaj však pochází z *Ročenky Československé republiky*, jež vyšla roku 1924. O počtech z let předchozích bohužel nejsou dostupné žádné informace. Post předsedy v té době zastával Ed. Rohn a pokladníkem byl Wilhelm Groischel. Sídlem tohoto spolku se, jak již bylo poznamenáno výše, stal v roce 1882 Liberec a jeho kancelář sídlila na Staroměstském náměstí 7.

¹⁹ HEINRICH, Josef, Josef SLANSKY a Alexander WIECHOVSKY. *Blätter für Erziehung und Unterricht* [online]. Praha: Deutschen pädagogischen Vereines in Prag, 1873 [cit. 2018-08-24]. s. 169 Dostupné z:

<https://books.google.cz/books?id=C3ZRzTAR2xQC&pg=PA169&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEIJzAA#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>

²⁰ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAS. *Knihy o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 230

Než se veškeré působení tohoto spolku přesunulo z Ústí nad Labem do Liberce, tj. v roce 1876 ustavil centrální výbor organizace poplatek 50 zlatých, a to na základě ústavy. Tento poplatek měl uspokojit potřeby žáků národních a měšťanských škol.²¹

Co se týče dalších informací, nic bližšího se ke spolku nedalo najít. Pár zmínek se ještě objevuje v titulu *Die Suche nach dem Zentrum: Wissenschaftliche Institute und Bildungseinrichtungen der Deutschen in Böhmen (1800-1945)* v článku z pera Miloslavy Melanové, avšak jedná se jen o zmínky. V archivu tento spolek svůj vlastní fond nemá.

4.1.5 Německý spolek pro vyšší vzdělávání dívek

Předchozí jmenované spolky hodně ovlivnily tvář města Liberce. Nicméně stále tu není žádná organizace, jež by se mohla zasloužit o to, že děvčata budou moci studovat stejně jako chlapi i na vyšších vzdělávacích stupních. K průlomů dochází právě v okamžiku vzniku spolku, o němž bude pojednáno více v následujících řádcích.

Tento spolek, jehož snahou bylo poskytnout dívkám nárok na vyšší vzdělání, vzniknul ve stejný den jako liberecká vyšší dívčí škola, jejíž status se v době její existence několikrát změnil. Prameny i literatura mluví o tom, že se vyšší dívčí škola proměnila v roce 1910 v šestitřídní dívčí lyceum a po první světové válce, přesně v roce 1920, se z ní stalo osmitřídní reformní reálné dívčí gymnázium. Založení je datováno 4. září 1897 a je zachyceno v kronice této vzdělávací instituce. Předsedou spolku byl zvolen městský radní Sigmund Hittmann a jeho zástupcem se stal Karl Aubin, ve výboru spolku pak byli Gustav Jantoch, Karl Kirchhof, Rudolf Neradt, Alois Neumann, Heinrich Prade, Gustav Schirmer, H. Er. Schmidt, Max Schnabel, Juro Stöhr a Alfred Thyll.

Dohled nad školou měly na svých bedrech ženy, a to jmenovitě Augusta Ventsch, Bertha Schmidt a slečna Maria Aubin. Dohled nad kasou drželi Felix Billig, Alfred Ventsch a Karl Neumann.

O správních záležitostech spolku i školy se starali městský radní Sigmund Hittmann, Karl Aubin, Karl Kirchhof, Alois Neumann, Rudolf Neradt, H. Er. Schmidt a Alfred Thyll.²²

²¹ WIECHOVSKY, Alexander. *Blätter für Erziehung und Unterricht* [online]. Praha: Deutschen pädagogischen Vereines in Prag, 1876 [cit. 2018-08-25]. s. 119n. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=h9FdAAAacAAJ&pg=PR4&dq=Deutscher+Landeslehrerverein+in+B%C3%B6hmen&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwii_aa-8oXdAhWBGuwKHeVUCdEQ6AEIPTAD#v=onepage&q=Deutscher%20Landeslehrerverein&f=false

²² Státní okresní archiv Liberec, NAD 400, Dívčí gymnázium Liberec, kn. č. 4, školní kronika (1897–1910)

Všichni členové tohoto spolku se zasloužili o rozmach vyššího dívčího školství na území města Liberce. Do této chvíle tu žádná podobná instituce podporující výhradně vyšší vzdělávání dívek nebyla. Dá se tedy konstatovat, že nebýt tohoto spolku, pravděpodobně by nevznikla vyšší dívčí škola a následně dívčí gymnázium.

4.2 Instituce podporující vzdělávání

Institucí, jež podporovaly vzdělání jako takové, bylo v každém městě několik. Jinak tomu nebylo ani v městě Liberci. Některé instituce zastupovaly církev, jiné zase samosprávné celky. Ač již z výše zmíněných informací se dá zjistit, že se školství v 19. století postupně dostávalo z područí církve, i tak jsou tu stále ústavy, jež i nadále spočívají pod drobnohledem farností. V Liberci se dá coby příklad jmenovat například učitelský ústav spravovaný voršilkami. O této škole se však více píše v samostatné podkapitole, jež jí je věnována.

Dalšími institucemi podporujícími, ale zároveň i chránícími korektnost vzdělávání na území Liberce, jsou c. k. zemská školní rada pro Čechy, ale také okresní a místní školní rady. Aby byla informace kompletní, je důležité poznamenat, že c. k. zemská školní rada měla plně zastoupit ve správě školství Litoměřickou biskupskou konzistoř a další církevní úřady, jež doposud držely nad vzděláváním ochrannou ruku. K tomuto převzetí dohledu dochází již 30. 6. 1869.

Tyto instituce zmíněné v předchozím odstavci měly zásadní vliv na vznik nových škol, chod již zaběhlých škol a případně si mohly nechat školu prověřit zemským školním inspektorem. Cenná svědectví o tom, jaký vliv měly obě instituce na vzdělávací ústavy, je možno najít například v kronikářských zápisech, z nichž je čerpáno při zpracování jednotlivých škol.

K institucím podporujícím vzdělávání se dá přiřadit i městský úřad, jenž měl na školství a vzdělávání také určitý vliv. V *Knize o Liberci* je možné se dočíst, že město například budovalo opatrovny pro opuštěné a osiřelé děti, zřizovalo jesle, v kronikách některých škol se dá dohledat i informace o tom, že třídy některých škol se nacházely v budovách spravovaných městem, nebo dokonce město finančně podpořilo vznik nové budovy školy a dalo by se jmenovat dále. Podpora vzdělávání ze strany města Liberce je tedy více než zřejmá. Kromě města měl na zlepšení vzdělanosti v Liberci zásluhu i magistrát, jenž si přál zbudovat vysokou školu na území města, jeho cíle se však do roku 1953, kdy byla založena technická univerzita, nepodařilo dosáhnout. Avšak kraj podporoval i nižší vzdělávací instituce.

Děti a jejich vzdělanost podporovaly i charitativní instituce a spolky. Jedním z nich je spolek svatého Vincence z Paoli, jenž v roce 1887 poskytl útočiště (dětský útulek Vincentinum) chudým dětem, které byly školou povinné. I tato organizace však měla povahu církevní. Nad dětmi měly dohled řádové sestry.

Obrázek 1: budova Vincentina (dnešní ZŠ, Liberec, Orlí ul.)
zdroj: BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Kniha o Liberci*. s. 229

Některé školy byly postátněny a dohled nad nimi držela jednotlivá ministerstva, a to většinou podle toho, čím se daná škola zabývala. *Kniha o Liberci* představuje hned dvě taková ministerstva, jež školy spravovaly. Na Tkalcovskou a odbornou kreslicí školu dohlíželo od roku 1879 c. k. Ministerstvo obchodu. Od roku 1882 však veškeré další odborné školy byly pod drobnohledem Ministerstva výuky.

Ministerstvo výuky schvalovalo zřízení vzdělávacího ústavu. Realizaci poté financovalo město, v němž se nová škola měla nacházet. Kromě výše zmíněných institucí však do vzniku nových škol mohly mluvit také spolky, o nichž bylo pojednáno v samostatných podkapitolách. Ty se v mnoha případech zaručily podporovat nejen vzdělávání, ale také národnost. V neposlední řadě tu pak podpůrnou činnost vyvinula většinou i c. k. zemská školní rada.

Jelikož ne všichni žáci museli být z bohatých rodin, bylo nutné podpořit jejich snahy o nabytí vyššího vzdělání. Z tohoto důvodu na území Liberce vzniklo hned několik desítek podpůrných nadací.²³

Jak je možné se dozvědět v kapitole věnované dívčímu vzdělávání na území Liberce, školy byly zakládány i některými významnými podnikateli, kteří chtěli podpořit

²³ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Kniha o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 229–233

svoje zaměstnance a chtěli dopřát komfort nejen jim, ale i jejich dětem. Je tedy možné říci, že k institucím podporujícím vzdělanost na území Liberce patří i firma Johanna Liebiega.

4.3 Osobnosti podporující vzdělávání

Významnými osobnostmi, jež nejen v Liberci, ale i v jeho blízkém okolí podporovaly vzdělání, jsou zejména představitelé spolků, o nichž byla řeč v předchozích podkapitolách. Tito lidé se zasloužili nejen o rozkvět vzdělanosti v česko-německém pohraničí, ale také se svou činností snažili podpořit svou národnost. U Německého školského spolku a Ústřední matice školské se bohužel jména vypátrat nepodařilo, avšak u Libereckého učitelského spolku a Německého spolku pro vyšší vzdělávání dívek bylo bádání úspěšnější.

Na základě vydaných pramenů byly získány cenné informace o členech Libereckého učitelského spolku. Jimi byli zejména učitelé, ředitelé škol, ale i členové okresních školských rad. Ač se jednalo o liberecký spolek, hlásilo se do jeho řad i několik učitelů, kteří nepocházeli přímo z centra Liberce. Ze 4. svazku *Blätter für Erziehung und Unterricht* bylo zjištěno, že členy spolku byli např. Dr. Herman Hallwich, jenž byl rakouským a českým historikem, národohospodářem a politikem německé národnosti. Od roku 1864 byl učitelem na Vyšší obchodní akademii v Liberci.²⁴ Stejně tak je možno se z tohoto vydaného pramenu dozvědět i o Josefu Burgerovi a Wilhelmu Knorrovi, kteří žili v Liberci a také tu učili. Jak bylo již zmíněno, členové Libereckého učitelského spolku nemuseli být nutně přímo z Liberce, příkladem mohou být Antonín Jäger, Josef Gahler a Ferdinand Augsten. Referentem této organizace byl učitel Lehmann. Již v podkapitole věnované tomuto spolku bylo zmíněno jméno Franze Heigela, ten byl také libereckým učitelem. Ve spolku zastával funkci předsedy.

To, co je stěžejním tématem práce, je však vyšší dívčí vzdělávání. Aní v této oblasti nechybí spolek a významné osobnosti, které se zasloužily o to, aby měla i děvčata nárok na vyšší vzdělání stejně tak, jako to bylo u chlapců. Některé významné osobnosti, jež se zasloužily o to, že vůbec vznikla vyšší dívčí škola, byly již jmenovány v podkapitole věnované tomuto spolku. Je však důležité vědět, že veškeré snahy

²⁴ *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, Bd. 2* [online]. 7. Vídeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1958 [cit. 2018-08-24]. ISBN 978-3-7001-3213-4. s. 161n. Dostupné z: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_H/Hallwich_Hermann_1838_1913.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=Hallwich*

a podpora nezávisely pouze na těchto několika lidech, ale i na společnosti jako takové, která musela nejprve změnit svůj postoj vůči vzdělanosti žen.

Jelikož je však vyšší dívčí škola a spolek, jenž ji založil, pro tuto práci důležitý, je nutné si připomenout jména některých představitelů, kteří se zasloužili o změnu ve školském systému. Jsou jimi Sigmund Hittmann, Karl Aubin, Gustav Jantoch, Karl Kirchhof, Rudolf Neradt, Alois Neumann, Heinrich Prade, Gustav Schirmer, H. Er. Schmidt, Max Schnabel, Juro Stöhr, Alfred Thyll, Augusta Ventsch, Bertha Schmidt, Maria Aubin, Felix Billig, Alfred Ventsch, Karl Neumann. Mezi jmenovanými jsou zastoupeni obchodníci, městští radní, ale i učitelé, kteří působili na nově založené vyšší dívčí škole.²⁵

Rodina Liebiegova byla v Liberci velmi významnou. Nejvýznamnější jsou bratři Johann a Franz, kteří začínali v městě s výrobou textilií. Johann Liebieg se vyučil soukeníkem a své znalosti chtěl využít i v praxi, než se ale se svým bratrem odhodlal založit firmu, vydal se do světa na zkušenou. Z Anglie si dovezl cenné poznatky o látkách, ale i o tom, jak si monarchie stojí na trhu s textiliemi. Zjistil, že se v Rakousku-Uhersku jedná o nedostatkové zboží.

Bratři Liebiegové tedy zakládají svou vlastní soukenickou dílničku a pouští se na vlastní pěst do výroby textilu. Rok 1827 je pro ně průlomovým, protože svou firmu rozšiřují. Pořizují si starou opuštěnou továrnu, v jejíchž prostorách začínají vyrábět ve velkém. Do roku 1833, než opustí Franz rodinou firmu, nese podnik název Gebrüder Liebieg. Potom ji Johann přejmenovává na Liebieg & Comp a stále se snaží rozšiřovat jak výrobu, tak i sortiment. V roce 1845 postavil nové prostory, do nichž umístil přádelnu a tkalcovnu.²⁶

²⁵ Státní okresní archiv Liberec, NAD 400, Dívčí gymnázium Liberec, kn. č. 4, školní kronika (1897–1910)

²⁶ ŠTĚRBA, Petr. *Příběh rodiny Liebigů: Od „pašeráka“ k největší továrně v monarchii (1. část)* [online]. 24. 10. 2017, 1 [cit. 2018-08-25]. Dostupné z: <http://www.majitelefirem.cz/pribeh-rodiny-liebigu-od-paseraka-k-nejvetsi-tovarne-v-monarchii-1-cast/>

V roce 1868 svou firmu pomalu začíná předávat svým třem žijícím synům a svému zeti. Ač nebyl systém ve společnosti zrovna dvakrát poklidný a vlídný vůči zaměstnancům, byli Liebiegové prvními, kdo se o své zaměstnance staral i mimo práci. Jak se lidově říká, účel světí prostředky. Podnikatelé se tedy řídili tím, že spokojený pracovník, který má všechno, bude mnohem méně protestovat než ten, jenž se svým životem a prostředím, v němž žije, není plně spokojený. Z tohoto důvodu začínají stavět domy a nabízet pracovníkům byty, mimo jiné zřídí v roce 1913 i soukromou dívčí národní školu.

5 Dívčí vzdělávání v českých zemích

Již po zavedení základní školní povinnosti dívčí vzdělávání výrazně pokulhávalo za tím chlapeckým. Snadno se o tom dá přesvědčit díky počtu škol určených výhradně pro vzdělávání děvčat. Takovýchto institucí bylo mizivé množství. V roce 1774 bylo ze všech vzdělávacích institucí pouhých 36 dívčích, roku 1808 se pak počet navyšuje na 37. Důležité je zmínit, že takováto zařízení navštěvovala výhradně děvčata z nižších vrstev společnosti. Ostatní děvčata, jejichž rodiče byli zámožní a mohli si to dovolit, byla vzdělávána v prostředí svého domova. Návaznost na toto vzdělávání byla umožněna prostřednictvím klášterní školy. Avšak tyto instituce se neshledávaly s velkou podporou a zájem o ně s postupem času pomalu a jistě upadal. I přesto tu však stále byla pro děvčata možnost získat vyšší vzdělání. Na vzdělání nabyté vyučováním v domácím prostředí mohly dívky navázat na soukromém vzdělávacím ústavu, jež vznikaly v předbřeznové době v Praze. I přesto však na vzdělanou ženu společnost spíše pohlížela mezi prsty.

V roce 1784 byla v Praze založena židovská dívčí škola, kde mohly dívky získat kromě základního triviálního vzdělání i cenné praktické zkušenosti. Výuka byla obohacena o hodiny zabývající se rukodělnými pracemi, jež děvčata pak mohla využít ve své vlastní domácnosti. Sama si tak mohla ušít, uplést, uháčkovat či vyšít bez sebemenších problémů něco pěkného. Jak se to však na této škole mělo s ostatními předměty? Co škola dívkám mohla ještě nabídnout? Kromě již zmíněného základního trivium a praktického vyučování byla také zprostředkována výuka etiky. Pod tímto předmětem toho bylo schováno ale mnohem více. Dívky se naučily nejen základním pravidlům chování ve společnosti, ale byly jim zprostředkovány i informace z oblasti zeměpisu, přírodopisu a dějepisu. Z toho se dá usoudit, že děvčata, jež tuto školu absolvovala, získala komplexní vzdělání.²⁷

Devatenácté století je obdobím, v němž se pomalu začíná měnit pohled na postavení ženy ve společnosti. Ty, které toužily po vzdělání, již nebyly zatracované. Ba naopak, protože chodily do školy a naučily se základnímu triviu – čtení, psaní a počítání – staly se pro společnost užitečnějšími.

Drobné základy však ženám nestačily. Postupem času začaly toužit i po vyšším vzdělání, popřípadě po získání určité profesní specializace, kterou by mohly vykonávat v běžném pracovním procesu. Tyto snahy však veřejností nebyly přijímány s nadšením,

²⁷ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 206

ba spíše naopak. Odborné vzdělávání žen působilo ve společnosti dojmem nepatřičnosti. I přes tyto překážky pak lze konstatovat, že na počátku druhé poloviny devatenáctého století zahájilo na území Čech (zejména tedy v Praze) svou činnost několik výhradně dívčích škol, a to jak veřejných, tak i soukromých. Úroveň a kvalita vzdělání, jež se dívkám dostala, odpovídala přesně tomu, jak byli rodiče movití a pochopitelně i na jejich vlastním rozhodnutí. Na venkově se však mělo všechno jinak, často byla vrcholem vzdělávacího procesu pouze šestiletá (později osmiletá) školní povinnost. Dívky, které chtěly ve svém vzdělávání pokračovat, byly začleňovány do pracovního procesu na farách, kde jim bylo umožněno získat praktické zkušenosti (vaření, etika a zdokonalení v německém jazyce). Takováto služba je do dneška známa pod pojmem „vyšší dívčí“. Absolvování tohoto stupně se mohlo pro děvčata stát vstupní branou i na městský vzdělávací ústav. Nemuselo se tedy nutně stát, že děvče skončilo pouze se základním vzděláním.

S postupem času se mění kvalita dívčího vzdělávání k lepšímu. Jak již bylo několikrát poznamenáno, důvodem toho byla změna úhlu pohledu na roli ženy ve společnosti. Moderní společnost si pomalu, ale jistě začíná uvědomovat fakt, že i ženy se mohou aktivně podílet na procesu národního obrození. Není tedy žádnou zvláštností, že se najednou začínají stávat rovnocennými partnery svých mužů, protože ti došli k poznání, že právě ony vychovávají pokračovatele rodů a zároveň i české vlastence. Aby však tuto svou novou roli mohly zastávat kvalitně a správně, bylo nutné nabýt i patričního vzdělání. Vzdělávací programy, jež byly do této chvíle zaměřeny zejména na základní trivium a praktické zkušenosti, byly v dívčích školách obohaceny. Zvýšil se objem výuky českého jazyka a přidány byly hodiny zeměpisu, historie a přírodopisu (fauna i flóra). Změna nastala i v tom, že dívky nemusely nutně skončit jen se základním vzděláním. Po dokončení povinné školní docházky mohly pokračovat ve vzdělávání v dívčím ústavu, jenž poskytoval možnost pro získání vyššího vzdělání.

Ústavy pro vyšší dívčí vzdělávání fungovaly jen krátce. Jejich následovníky se staly vyšší dívčí školy. První taková instituce vznikla v městě Písku, kde se děvčatům otevřely dveře již roku 1860. V Praze byla vyšší dívčí škola zprovozněna až 4. října 1863, avšak ani tato instituce nemohla poskytnout vzdělání všem dívkám bez rozdílu. Velkou roli i v tomto případě hrála otázka finančních prostředků. Školné se pohybovalo od dvou do čtyř zlatek za jeden měsíc, což si mnoho rodičů nemohlo dovolit. Po kázeňské stránce na tom škola také zrovna moc dobře nebyla, děvčata si dovolila k vyučujícím různé

prohřešky a většinou za to nebyla ani nijak potrestána. Tělesné tresty se tu nepraktikovaly a domluva na dívky platila jen částečně.²⁸

V roce 1866 nastal velký průlom, protože se se zakládáním vyšších dívčích škol doslova roztrhnul pytel. V této době vznikla brněnská Vesna, ale také vyšší dívčí školy ve větších městech, a to Hradci Králové, Českých Budějovicích, Plzni, Táboře, Praze-Karlíně či Chrudimi. I když bylo dívkám umožněno získat vyšší vzdělání než jen to základní, stále nebylo vyhráno, protože zpočátku se pouze rozšiřovaly znalosti získané v základním stupni vzdělávání. Aby se toto změnilo, musela být výuka na těchto školách obohacena o některé odborné předměty. Jejich zvládnutí potom absolventky po ukončení studia mělo opravňovat k výkonu nějakého lepšího povolání. První profesí, kterou by mohla děvčata provozovat, byla soukromá učitelka. I přesto, že snahy prosadit tento postup byly silné, neshledaly se zatím s přílišným úspěchem. Avšak je možno konstatovat, že se děvčatům pomalu začalo dostávat aspoň přibližně takových vědomostí, jako tomu bylo již dříve výhradně u chlapců.

Bylo-li snem mladé ženy stát se po ukončení studií soukromou učitelkou, nepotřebovala k tomu zpočátku žádné zkoušky, jež by potvrzovaly dosaženou kvalifikaci. Avšak dvě výjimky potvrzovaly pravidlo, byly jimi *Bohuslava Rajská a Honorata Zapová*, jež se staly prvními ženami, které složily v Praze na normální škole učitelské zkoušky. Avšak již dříve, to je v roce 1849, bylo umožněno dívkám navštěvovat učitelské kurzy, ale na přednášky chodilo jen mizivé množství účastnic.

S rozvíjejícími se možnostmi dívčího vzdělávání se mění i postoj vůči ženám. Muži zvyšující se gramotnost žen brali jako ohrožení svého vlastního dominantního postavení v manželském vztahu, a to zejména kvůli potenciální ekonomické nezávislosti své vzdělané manželky. To bylo také důvodem toho, proč bylo zakládání a provozování středních škol pro dívky stále spíše zapovězeno. Střední vzdělávání bylo mladým ženám naplno umožněno až ve 20. století, avšak první pokusy proběhly již na počátku druhé poloviny 19. století, kdy svůj provoz zahájila *Průmyslová škola dívčí v Praze* (1865), jež fungovala pod záštitou Spolku svaté Ludmily. Tato škola měla za úkol vštěpit dívkám základy profesí, jež by pro ně mohly být vhodné, zároveň si měly tímto způsobem doplnit i základní vzdělání a rozšířit si obzory. Výhodou této vzdělávací instituce bylo, že oproti

²⁸ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 206n.

jiným dívky nabyly vyššího vzdělání zcela zdarma. Škola byla v provozu po dobu 20 let.²⁹

Další střední školy pro dívky vznikly také v Praze. V roce 1871 tu zahajuje provoz dívčí obchodní a průmyslová škola, jež mimo jiné poskytovala vzdělávací kurzy i pro budoucí *vychovatelky a ošetřovatelky*. Na základy položené Průmyslovou školou dívčí z roku 1865 navazuje *Městská dívčí průmyslová škola*, která svůj provoz zahájila roku 1884. O její založení se zasloužily vlastenecké a lidumilné dámy prostřednictvím své žádosti. Děvčata se tu vzdělávala v oblasti textilního průmyslu. Osvojila si například základy šití oděvů a prádla. Postupem času byly podobné školy zakládány i v jiných městech na území Čech a Moravy. Byly známy pod označením hospodyňské. Příkladem mohou být Brno, Louny, Hradec Králové či Chrudim, ale pochopitelně těch míst bylo mnohem více, vyjmenované patří k nejznámějším.

Hasnerova reforma, o níž se v této práci objevilo již několik zmínek, ovlivnila také střední vzdělávání dívek. Mladé ženy, jež měly zájem o povolání učitelky, této reformě školství vděčily za vznik úplně prvního učitelského ústavu, jenž byl otevřen pro širokou veřejnost. V této vzdělávací instituci dostaly dívky šanci složit maturitní zkoušku. Pro to, aby se žena mohla stát učitelkou, však nestačilo pouze dosažení středního vzdělání završeného maturitní zkouškou. Další podmínkou bylo, že se nesměla vdát. Tuto zásadní podmínku, která často byla důvodem pro zmaření snu mladé ženy, se podařilo zrušit až v roce 1919 na Národním shromáždění Československé republiky. Co se týče vzdělávání dívek v pedagogické oblasti, v Praze roku 1870 vzniklo výhradně dívčí pedagogium. Absolvování této instituce dívkám poskytlo patřičnou kvalifikaci, jež jim otevřela dveře do škol a umožnila jim žít se vzděláváním dětí. Zajímavostí bylo, že zde mohla studovat i děvčata z chudších rodin, která oplývala kompetencemi pro učitelské povolání. Tyto instituce umožňující vzdělání v oboru pedagogiky však nevznikaly jen na území Prahy, ale třeba i v Chrudimi či Kutné Hoře a fungovaly pod záštitou některých řádů a církevních kongregací. Je tedy více než zřejmé, že i tady měla hlavní slovo církev.

Tímto okamžikem byl uskutečněn velký krok ke vzniku gymnázií určených výhradně dívkám. Tento rok však byl také synonymem pro úplnou změnu pohledu na vzdělávání děvčat. Gymnázium se stalo jakýmsi přípravným stupněm, jenž měl dát děvčatům základ pro další studium na univerzitách. Do této chvíle totiž měly ženy na tuto

²⁹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 207n.

vzdělávací instituci dveře uzavřené a nebylo jim umožněno dále studovat. Do tohoto okamžiku se musely spokojit jen s dosažením středního vzdělání zakončeného složením maturitní zkoušky. Tu však byly nuceny skládat na školách chlapeckých.

Dne 11. března 1890 se opět stává pro vzdělávání dívek průlomovým, a to z toho důvodu, že byla schválena žádost o založení dívčího gymnázia Minerva. Na vzniku této žádosti a následně i vzdělávací instituce se podílela a iniciovala je Eliška Krásnohorská. Je však důležité podotknout, že toto gymnázium fungovalo pod záštitou Spolku pro ženské studium Minerva.³⁰

Děvčata, jež tu studovala, zpočátku musela svou maturitní zkoušku, jak bylo již poznamenáno výše, skládat na chlapeckém gymnáziu. Teprve až v roce 1907 bylo uděleno gymnáziu právo přímého skládání maturitních zkoušek pod hlavičkou Minervy. Do této vzdělávací instituce mohla nastoupit v podstatě kterákoliv dívka, na to, z jakých pochází poměrů, se nehledělo. Studium tedy bylo umožněno i těm z chudších rodin, což bylo jistou výhodou. Avšak vyšší vzdělání znamenalo zpočátku pro děvčata i velkou nevýhodu. Absolventky gymnázií měly většinou problém si najít partnery, a to z toho důvodu, že zájem o děvče s vyšším vzděláním pokulhával. Muži většinou o vzdělané ženy nestáli, ty byly proto odsouzeny k osamělému životu. Ženy, které vystudovaly, mohly začít pracovat na pozicích, o nichž se jim v mnoha případech dříve ani nesnilo. Šlo zejména o pozice *úřednic, vychovatelek, učitelek*, ale i spoustu dalších, jež dříve vykonávali výhradně muži. V roce 1901 se možnosti vzdělávání pro dívky ještě zvýšily, ke gymnáziím přibyla ještě možnost navštěvovat šestitřídní dívčí lyceum.

Po tomto posledním náročném kroku v oblasti vzdělávání už nebylo pochyb o tom, že i mladé ženy si zaslouží získat vyšší vzdělání než jen to původně zamýšlené triviální. Od této chvíle už nikdo o dívkách neuvažoval jako o bytostech, které by měly sedět doma, maximálně poslouchat svého manžela a nemít svůj vlastní názor na věc. Dívčí vzdělávání se tak poměrně rychle stalo z rarity běžnou praxí. Ač byla zpočátku jejich docházka do škol spíše sporadická, postupem času se razantně zvýšila a již v roce 1910 se poměry vzdělaných chlapců a dívek téměř srovnaly. S tímto se postupně začaly děvčatům otevírat dveře i do univerzitních poslucháren, jež byly do této chvíle uzavřeny a byly určeny výhradně chlapcům.³¹

³⁰ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 208n.

³¹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 209

6 Dívčí vzdělávání na území Liberce

Jak bylo již poznamenáno v předchozí kapitole, jež vyobrazovala situaci vzdělávání na území českých zemí v 19. a na počátku 20. století, nejprve vzdělávací instituce navštěvovali zejména chlapci. Dívky byly považovány za osoby, které se měly starat o teplo rodinného krbu a bezproblémový život rodiny. Trvalo vcelku dlouho, než se ženám podařilo prostřednictvím emancipačního hnutí tento postoj společnosti změnit.

Díky reformám Marie Terezie bylo dívkám umožněno získat alespoň triviální vzdělání, avšak docházka do škol nebyla nijak valná. Třídy byly složeny z dívek i chlapců a většinou se jednalo o jednotřídky, v nichž se vzdělávalo více ročníků najednou. Zpočátku nebylo nutné, aby vznikaly zvlášť dívčí a chlapecké školy s několika třídami. Genderová nevyrovnanost stále převládala.

Základní vědomosti dívky získávaly společně s chlapci v obecných a posléze měšťanských školách. Návaznost však nebyla zatím umožněna. Ke změně dochází až v letech 1860 a 1862, kdy se dívky dočkávají možnosti získání dalšího vzdělání. Tento zásah do struktury školství však neměl dlouhého trvání.³²

S postupem času však i na území Liberce začalo docházet k zakládání škol pouze pro dívky. Toto se však týkalo povětšinou jen škol německých, českých ve městě moc nebylo. Jednou takovou byla Veřejná česká škola v Liberci, která byla dle písemností uložených v kartonech 23–26 v inventáři okresní školní rady (výboru) Liberec – město podporována ústřední maticí školskou. V květnu 1869 se podepisují ve škole petice, aby bylo uchováno vyučování v mateřském jazyce dětí, avšak od roku 1885 se i na této škole začíná vyučovat německému jazyku. O rozdělení tříd na dívčí a chlapecké se v materiálech o této škole nepíše, avšak je zřejmé, že o odštěpení od germanizačních vlivů Češi usilují. V následujících podkapitolách bude nastíněna historie několika takových vzdělávacích institucí.

6.1 Dívčí národní škola Na Čtvrti

Dle zápisu v osobních výkazech vyučujících se dá zjistit, že 24. 4. 1891 dostává škola od c. k. okresní školní rady města Liberce poděkování a osvědčující dopis o rozdělení a vzniku Rudolfovy dívčí národní školy.

Do kartonu číslo 25 v inventáři okresní školní rady (výboru) Liberec – město je mimo jiné vložen výstřížek z novin, dle všeho se jedná o *Reichenberger Zeitung*, v němž

³² BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAS. *Kniha o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 231

se objevuje informace, že v prosinci 1891 vypisuje národní škola Na Čtvrti konkurz na učitele/učitelky a podučitele/podučitelky. Je možné si povšimnout toho, že je tu již kladen důraz na to, že do konkurzu se mohou přihlásit i ženy. Učitelům bylo nabízeno 700 zlatých za rok, podučitelům potom jen 400 zlatých, avšak učitelé a podučitelé (Unterlehrer) k tomu získávali ještě dalších 120, učitelky 96 a podučitelky 80 zlatých dle lokace, v níž působili. Tento text byl mimo jiné 6 týdnů předem zveřejněn i v „*Prager Zeitung*“.

Obrázek 2: budova Rudolfovy školy (dnešní ZŠ, Liberec, ul. 5. května)
zdroj: BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Kniha o Liberci*. s. 230

V písemnosti, jež se nacházela v kartonu 25 v inventáři okresní školní rady (výboru) Liberec – město se objevuje písemnost, v níž Franz Rudolf vysvětluje okresní školní radě důvody pro rozdělení tříd na chlapecké a dívčí. K tomuto kroku dochází dle písemnosti ve školním roce 1901/1902. Chlapecká třída se ve výuce dle jiné písemnosti ze dne 14. září 1901 měla zabývat zejména katolickým náboženstvím. Další písemnost ze dne 15. září 1901, pod níž je podepsána Karoline Siegmund, oznamuje, že se škola odhodlala začít vyučovat ve 2. dívčí třídě náboženství, avšak v tomto případě není řečeno, o jaký typ náboženské výuky se bude jednat. Tento nedostatek však napravuje další písemnost datovaná 15. září 1901 a podepsaná Karlem Klingerem, katechetou měšťanské školy. Jedná se o žádost, v níž jmenovaný žádá o to, aby se mohlo jak na národních, tak i na měšťanských školách vyučovat katolické náboženství, a to v týdenním rozsahu 22 hodin. Zároveň výše jmenovaný navrhuje, aby na národní škole Na Čtvrti vyučoval v 1. a 5. chlapecké třídě katechismus Rudolf Franz, ve 2. chlapecké třídě Karl Hübner a ve 2. dívčí třídě slečna Karoline Siegmund. Žádost c. k. okresní školní rada Liberec – město schvaluje, ale výuka měla probíhat dle písemnosti č. 42255 ze dne 4. listopadu 1901 pouze v rozsahu dvou hodin týdně a pod církevním dohledem. Postupným

působením potom dochází k tomu, že se škola úplně rozdělí na dívčí a chlapecké oddělení, v zápisech je toto rozdělení patrné již v roce 1905.³³

Dne 23. listopadu 1911 zasílá vedení dívčí národní školy Na Čtvrti dopis obohacený pěti přílohami, jenž je určen pro okresní školní radu v Liberci, v němž si vedení školy dovoluje zaslat výkazy učitelů. Pod tímto psaním je podepsán vrchní učitel Franz K. Simon. K dopisu byly přiloženy výkazy osobního stavu vyučujících, v nichž byly uvedeny veškeré informace o jejich osobě. Kromě jména učitele, data a místa narození a rodinného stavu jsou vykázány také údaje o místech, kde studoval a jazycích, které ovládal. Náhled takového výkazu je přílohou č. 1 této práce.

Do těchto výkazů se zaznamenávaly informace o posavadních službách pedagogů, ale i nepedagogických pracovníků. V takovýchto dokumentech je uvedeno, jakou službu a na jaké škole daná osoba vykonávala, v jakém městě, kolik za vykonanou práci dostala peněz a v neposlední řadě jsou v poznámkách uvedeny zajímavosti z její služby. Jedná se tedy o jakousi evidenci vývoje učitele, a to od nejnižšího stupně výpomocného učitele (Aushilfslehrer) či podučitele (Unterlehrer) k učiteli (Lehrer) a případně řediteli (Direktor). Do školy, o níž je v této podkapitole pojednáno, se většina vyučujících dostala až později od nastoupení do učitelského stavu.

6.1.1 Učitelé na škole³⁴

První osobou, jež je v knize zmíněna, je Franz K. Simon (výpomocným učitelem od roku 1877). Z jeho záznamů se dá vypožorovat, že do dívčí národní školy Na Čtvrti nastupuje v roce 1893 ve stavu učitele jako takového. V roce 1910 je pak jmenován do funkce vrchního učitele (Oberlehrer). Z této funkce pak posílá již výše zmíněný dopis určený pro okresní školní radu v městě Liberci.

Druhý výkaz patří Theresii Kolouschek, která, aby mohla vyučovat, musela být svobodná. První zápis sledující její posavadní službu je datován do roku 1884, kdy nastupuje na pozici učitelky. 28. 4. 1891 je datován její příchod do sledované instituce. Zde působí na pozici podučitelky a v roce 1895 se stala definitivně učitelkou (definitive Lehrerin).

Třetí výkaz je učitelky Karoline Siegmund, jež vyučovala nejprve na dívčí národní škole císaře Franze Josefa v Liberci. I ona musela být svobodná, aby mohla působit coby

³³ SOkA Liberec, fond Okresní školní rada (výbor) Liberec – město, inv. č. 131, karton 25

³⁴ SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 8, Výkazy osobního stavu vyučujících

učitelka. Na škole učí už od roku 1891 na pozici provizorní podučitelky (provisorische Unterlehrerin). V roce 1903 se stává třídní učitelkou zdejší první třídy.

Další učitelkou na tomto vzdělávacím ústavu je Mathilde Tarant. Ta do školy nastupuje 2. května 1896 na pozici průmyslové učitelky (Industriallehrerin). Mimo to však působí i na dalších školách v blízkém okolí Liberce.

Čtvrtou osobností, do jejíhož profesního životopisu se zapsala i dívčí národní škola Na Čtvrti je Karl König. Ten na škole začíná působit již v roce 1901, dne 1. září 1905 se stává třídním učitelem druhé třídy a 1. prosince 1909 získává třídnictví v první třídě.

Řadu vyučujících dále rozšiřuje i Franz Bajer, který do této školy nastoupil dne 9. listopadu 1903 jako pomocný učitel a dne 20. ledna 1906 se vypracoval na pozici provizorního učitele. Touto poznámkou však jeho výkaz osobního stavu učitele končí a více se o něm není možné dozvědět.

Pátou vyučující je Elfriede Lindner. Její působení na škole je datováno od roku 1905 do roku 1909. Nejprve zde působí ve stavu podučitelky, pak se stává provizorní učitelkou a nakonec 1. května 1909 získává oprávnění učitelky jako takové.

Dalším učitelem na škole je Karl Drbohlav, jenž sem stejně jako Franz Bajer nastoupil na pozici provizorního učitele 16. ledna 1905, což vyplývá ze zápisu datovaného 21. ledna téhož roku. Avšak ani o Karlu Drbohlavovi se toho není možné dozvědět o mnoho více, než tomu bylo v Bajerově případě.

Dalším vyučujícím je Karl Lindner, tento učitel působí na škole od 8. dubna 1878 a další zmínka o něm pochází z roku 1886. Dalším učitelem je Franz Moritz, kněz litoměřické diecéze. Na škole působil v roli katechety a od 1. října 1891 vyučoval na škole náboženství.

Na škole dále působil Alois Kraupa. Tento vyučující na škole učil od roku 1873 a poslední zmínka je datována do roku 1903.

Další ženou, která ve škole vyučovala byla Marie Bayer. Ta začíná na škole působit od 26. března 1879, a to na pozici podučitelky. Jmenovat se ale dá i dále. Do školy je přijata Augusta Prade, která na škole učí od 13. srpna 1890. Hedwig Erben působí na škole coby učitelka pracovních činností, a to od 29. srpna 1904. Elisabeth Legler začíná s vyučováním 8. února 1908 a působí tu až do 16. září 1908. Další zmínky o ní už v pramenech nejsou zachycené. Augusta Müller tu působí od 29. srpna 1904.

Josef Siegl na škole působí od 1. září 1884 v pozici provizorního vyučitele a 1. září 1885 se stal učitelem měšťanské školy, o čemž je zmínka níže. Ernst Kremser na škole působí coby definitivní vyučitel od 4. prosince 1897. Leopold Walznauer na škole vyučuje od 20. srpna 1882, a to nejprve na pozici provizorního vyučitele. Dne 16. února 1895 získává statut učitele jako takového. Od 1. září 1910 vyučuje na druhé dívčí měšťanské škole. Reinhold Erben nastupuje do školy 1. října 1871 a působí zde na pozici vyučitele do 1. října 1874, poté se jeho statut zvyšuje na učitele, a to od 1. října 1874 do 1. září 1890. Josef Hanisch v této instituci vyučuje už od 1. září 1889. Wilhelm Hilscher tu učí od 27. září 1877 na pozici pomocného učitele. Josef Simmon vyučuje na škole od 1. října 1875 do 31. srpna 1877 coby pomocný učitel. Ferdinand Liebeneicher tu působil od 1. září 1897 a od 1. prosince 1909 je třídním učitelem v první třídě. Slečna Anna Pohl nastupuje do školy 1. září 1890 jako provizorní průmyslová učitelka (provisorische Industriallehrerin), oficiální učitelkou se stává 29. září 1900.

6.1.2 Žákyně na škole

Škola byla složena z pěti tříd. Pro učinění bližšího obrázku o výsledcích žákyň bylo použito katalogu o školní docházce ze školního roku 1893/1894. Z tohoto pramenu se dají zjistit osobní údaje jednotlivých žákyň, jejich docházka do školy, ale i studijní úspěšnost. Náhled dokumentu je vložen jako příloha č. 2.

Do první třídy v roce 1893/1894 nastoupily následující dívky: Anna Appelt (dcera zubního technika Karla Appelta), Anna Bradler (dcera truhláře), Ella Burde, Marie Dirschmidt (dcera obchodníka), Julie Eichler (dcera hostinského), Anna Finke (dcera hudebníka), Hedwig Friedmann (dcera obchodníka), Anna Gruner (dcera tkalce), Martha Hanke (dcera knihaře), Auguste Hartmann (dcera holiče), Elsa Hecke (dcera mistra krejčího), Auguste Hejsler (dcera pracovníka), Elsa Hübner (dcera kresliře vzorků), Rosa Hübner (dcera učitele hudby), Johanna Hufsky (dcera obchodníka), Rosa Jantsch (dcera ševce), Adela Kahl (dcera dámského krejčího), Olga Kiesewetter (dcera ptáčníka – Vogelhändler), Hedwig Leubner (pravděpodobně dcera obchodníka, u jeho povolání je v pramenu uveden otazník), Anna Mirovsky, Elsa Müller (dcera úředního sluhy – Amtsdienner), Marie Nettel (dcera obchodníka), Marie Neduka (dcera obchodního cestujícího), Karoline Neumann (dcera zaměstnance firmy), Emma Pöttinger (dcera lakýrníka), Auguste Prokop (dcera pomocného úředníka), Silvia Popper (dcera obchodníka), Hedwig Raaz (dcera služebníka), Maria Raaz (je sestrou Hedwig), Martha Sehin (dcera pracovníka), Auguste Scholz (dcera ševce), Maria Simon (dcera výrobce

rukavic), Rosa Simon (je sestrou Marie), Maria Strasche (dcera ševce), Auguste Svoboda (dcera obchodníka), Henriette Tischer, Olga Tugemann (dcera obchodníka), Auguste Weldner, Hermina Wildner (dcera ševce), Rosa Wildner (dcera obchodníka), Adolphine Zechel (dcera mistra řezníka), Emilie Rieger (dcera ševce), Martha Unger, Bertha König (dcera hostinského) a Hermina Kouřil (dcera ševce).³⁵

Jak je z výše uvedeného zřejmé, do školy nechodily jen dcery bohatých rodičů, chodily sem i děti řemeslníků a pracovníků firem či služebníků. Z výše citovaného pramenu je zřejmé, že docházka do školy v některých případech nebyla nijak valná, což se často odráželo na výsledcích žákyň.

6.2 Měšťanská škola dívčí v Liberci (1890–1945)

V kartonu číslo 25 v inventáři okresní školní rady (výboru) Liberec – město může pozorný badatel objevit i cenné dokumenty s informacemi o této instituci, jež na území Liberce začala fungovat v roce 1890. Příkladem takovýchto zajímavých dokumentů je zajisté písemnost, v níž je pojednáno o tom, že vedení školy si dovoluje c. k. okresní školní radu požádat o povýšení podučitele měšťanské školy Leopolda Watznauera. Ten od 16. září 1890 působil na zdejší dívčí měšťanské škole. Vedení školy v písemnosti potvrzuje, že od nástupu do instituce byl pilný a pečlivě plnil své povinnosti. Dopis vznikl 13. ledna 1892 a podepsal jej tehdejší ředitel školy Franz Rudolf.

Někteří vyučující, kteří působili na dívčí národní škole Na Čtvrti, učili i na měšťanské dívčí škole. Tento fakt dokládají výkazy osobního stavu vyučujících, z nichž byly čerpány i informace o vyučujících z dívčí národní školy Na Čtvrti, jež jsou uchovány v inventáři Okresní školní rady (výboru) Liberec – město.

6.2.1 Učitelé na škole ³⁶

Josef Siegl na škole učí od 1. září 1885 a poslední zápis o jeho zdejším působení pochází z roku 1901. Leopold Walznauer do školy nastoupil 6. srpna 1890 na pozici měšťanského podučitele. Augusta Prade v této instituci vyučuje od 1. září 1898. Marie Bayer, která na škole působí od 1. září 1899 na pozici pomocné učitelky a 21. září 1900 získává statut učitelky jako takové. Wilhelmine Richter na škole začíná působit 1. září 1901, zde pracuje na pozici učitelky ručních prací. Dne prvního dubna 1905 získává statut definitivní učitelky. Martha Habel do školy nastoupila 16. září 1913 coby náhradní

³⁵ SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 15, Katalog o školní docházce obecná dívčí škola I. třída, 1893–1894

³⁶ SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 8, Výkazy osobního stavu vyučujících

učitelka (Substitutin). Reinhold Erben ve škole působí již od 1. září 1890 do 21. 8. 1909. Josef Hanisch na měšťanské dívčí škole vyučuje od 1. května 1905 náboženství. Josef Simmon od 7. září 1879 vyučuje až do 1. června 1893 na měšťanské škole. Ferdinand Liebeneicher tu působí od 1. února 1910. Do školy přichází 6. listopadu 1910 Augusta Müller a působí zde jako definitivní učitelka. Tento soupis obsahuje jen několik jmen, o jejichž působení ve škole je pojednáno ve výkazech osobního stavu vyučujících.

Z dopisu datovaného 22. listopadu 1911 a podepsaného Karlem Lindnerem adresovaného c. k. okresní školní radě v Liberci vyplývá struktura školy. Dá se z něj vyčíst, že v roce 1911 byl ředitelem školy sám Karl Lindner a na škole učí Franz Moritz, Alois Kraupa, Josef Siegl, Leopold Walznauer, Augusta Prade, Marie Bayer, Ernst Kremser, Wilhelmine Richter a Hedwig Erben.³⁷

6.3 Soukromá dívčí (národní) škola firmy Johann Liebieg (1913–1919)

Na území města měly své základny četné podniky, jež se v celé monarchii řadily k těm největším. Jmenovat lze například továrnu rodiny Liebiegoyy. Její závody se řadily v oné době na přední místa pomyslného žebříčku firem v Rakousku-Uhersku. Působišťem tohoto průmyslového velikána se stal Vesec u Liberce, ale také samotný Liberec.

Johann Liebieg se snažil, aby jeho zaměstnanci byli po všech stránkách spokojeni, protože spokojený zaměstnanec rovná se poslušnému zaměstnanci. Z tohoto důvodu začíná provozovat tovární prodejny, nabízí jim bytové jednotky, ale rovněž se snaží poskytnout vzdělání jejich dětem. Tímto způsobem se zasloužil nejen o zvýšení vzdělanosti, ale také o budoucí zaměstnance, kteří budou vědět, jak se mají chovat a co mají dělat v nejrůznějších obtížných situacích, a to ať už doma, nebo na pracovišti.

V pomůcce k inventáři Soukromé dívčí obecné školy firmy Liebieg se můžeme dočíst, že snahy firmy Johanna Liebiega o založení první tovární školy na území Liberce padly na úrodnou půdu a vzdělávací instituce byla oficiálně založena již roku 1868. Zpočátku však v této škole byli vzděláváni pouze chlapci. Děvčatům se dveře školy oficiálně otevřely až v roce 1913, kdy se zde mohla začít vzdělávat. Do školy také mimo jiné chodily dívky umístěné do dětského domova. Třídy této školy byly umístěny v různých budovách firmy, avšak některé se nacházely i mimo město Liberec. Příkladem takového působišťe může být Starý Harcov, kde se jedna ze tříd nacházela.

³⁷ SOkA Liberec, fond Okresní školní rada (výbor) Liberec – město, inv. č. 131, karton 26

Perličkou, o níž se pomůcka také zmiňuje, je to, že školu navštěvovaly i dcery Theodora Liebiega a další významné osobnosti monarchie. Pověst této vzdělávací instituce však nijak nevynikala. Jedním z důvodů může být to, že první vyučující byli původně vychovateli v domově mládeže. Nebyly na ně tudíž kladeny žádné nároky, co se předepsaného školního vzdělání týká. Teprve v roce 1918 získává škola právo veřejnosti a o rok později je na základě rozhodnutí vedení firmy uzavřena.³⁸

6.3.1 Z protokolů školy³⁹

Protokoly se dají považovat za jakousi kroniku školy, protože jsou v nich zaznamenána veškerá důležitá rozhodnutí ohledně jejího fungování. V prvním z nich je pojednáno o založení školy. K zasedání, na němž byly položeny základní kameny této vzdělávací instituce, došlo 17. září 1913 v 7:45 hodin. Zároveň tu bylo ujednáno, kdo se stane třídním učitelem v jednotlivých třídách.

Třídniectví v první třídě připadlo Ottovi Wenzelovi, ve druhé třídě potom Adolfu Resselovi, ve třetí Franzi Feestovi, ve čtvrté Antonu Schwanovi a v páté Marg. Wojatschek (té připadla i správa kabinetů pro učitele). Coby pomocní učitelé byli k dispozici Wilhelm Koch a Johanna Hesse.

Třídy byly rozděleny tak, že 1. a 3. se nacházely přímo v Liberci v prostorách patřících Liebiegově továrně, a to v rodinném domě. 2., 4. a 5. třída potom byly ve Starém Harcově. První třída byla strategicky umístěna v nižším patře než třída třetí. Druhá třída se nacházela v domě číslo 2 a zbylé dvě potom v domě číslo 1.

Tabulka 1: Počet žákyň v roce 1913/1914

Třída	Počet žákyň
1. třída	10
2. třída	6
3. třída	10
4. třída	9
5. třída	9

Zdroj: SOkA Liberec, fond Soukromá dívčí škola firmy Johann Liebieg, č. 66, Protokol (1913/1914)

³⁸ LUG, Viktor, Anton Franz RESSEL a Erich GIERACH. *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*. [IV,1-5], Reichenberg. Neue Ausg. Reichenberg: Verlag der drei Lehrervereine des Reichenberger Bezirkes und des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Iser-Gaues, [1938], 560 s., [12] s. obr. příl. ISBN (Váz.).

³⁹ SOkA Liberec, fond Soukromá dívčí škola firmy Johann Liebieg, č. 66, Protokol (1913/1914)

Na počest zahájení provozu soukromé dívčí (národní) školy Johanna Liebiega byla sloužena slavnostní bohoslužba. Konala se v neděli od 8 do 9 hodin v kostele na Jánském kameni. V 10 hodin se již žákyně přesunuly do svých tříd, kde byly pokárány (Vorhaltungsmassregeln), avšak o důvodu, proč tomu tak bylo, není v protokolu nic zapsáno. Jediné, co se může badatel dozvědět, je, že si vedení školy předvolalo rodiče. Škola je povinnou, jako je tomu i v případě jiných vzdělávacích institucí. Vyučování v dalších dnech začíná v 1., 2. a 3. třídě od 9 hodin a ve 4. a 5. třídě potom v 8 hodin.

Vedení školy se v prvním protokolu v posledním bodě zavazuje k tomu, že bude svou práci vykonávat svědomitě, pořádně a povinně bude pravidelně konat konference.

Druhá konference se konala 19. října 1913 v 8 hodin. Hlavním tématem zmíněného zasedání bylo zajištění výuky náboženství. Ve škole působili čtyři učitelé náboženství, dva katoličtí, jeden evangelický a jeden židovský. Katolická výchova probíhala v různou dobu ve všech třídách.

Tabulka 2: Výuka katolického náboženství

Třída	Den výuky	Hodiny
1. třída	pátek	11–12
2. třída	úterý	11–12
3. třída	úterý	10–11
4. třída	úterý + pátek	11–12
5. třída	úterý + pátek	11–12

Zdroj: SOkA Liberec, fond SDŠFJL, č. 66, Protokol (1913/1914)

Evangelického náboženství se děti 1. a 2. třídy zúčastňovaly ve čtvrtek od 4 do 5 hodin v kanceláři faráře. Ilsa Gregerová, žákyně 4. třídy, tento předmět navštěvovala ve stejnou dobu jako žákyně 1. a 2. třídy, avšak její výuka probíhala na staroměstské škole. Irma Schulz, žákyně 5. třídy, na hodiny evangelického náboženství docházela ve středu od dvou do 3 hodin, a to do rochlické školy.

Dívky židovského původu na výuku svého náboženství docházely ve čtvrtek od 4 do 5 hodin, a to do staroměstské školy. Z tohoto vyplývá, že děvčata mohla být jakéhokoliv vyznání z těchto tří a vždy jim byla zajištěna potřebná výuka.

Zajímavé je, že v protokolech jsou uvedeny zmínky o přestupech žákyň mezi jednotlivými vzdělávacími institucemi. Například ve druhém protokolu je zmíněn přestup Rene Bauer z národní školy Na Čtvrti, který byl uskutečněn 7. října 1913, další dvě dívky potom přicházejí 1. prosince 1913 z Rudolfovy školy. Elfriede Sachers nastupuje do 4. třídy a Margarete Sachers do 2. třídy.

Ve vyšších ročnících se měl začít vyučovat mateřský jazyk (německý), což jde ruku v ruce s výukou psaní a pravopisu. Zároveň bylo důležité, aby dívky poznávaly Liberec i jeho blízké okolí, a tak se chodilo na výlety. O každém z nich vznikaly zápisy, jež potom bývaly přednášeny vedení na následující konferenci. Jeden takový výlet se konal 9. června 1914, všech pět tříd se vydalo do Harcova.

Třetí konference se konala 2. prosince 1913 od 14 do 15:45 hodin. Tato schůze byla zahájena čtením výnosu c. k. okresní školní rady o ochraně dětí, ale také o potřebě výcviku žákyň. Dále se jednalo o vstupech a odchodech dětí ze školy, avšak byly zmíněny zprávy o dívkách, jež navštěvují výuku evangelického, židovského a starokatolického náboženství.

Na takovýchto konferencích bylo mimo jiné řešeno i to, jakým způsobem si jednotliví učitelé vedou třídní knihy, katalogy a pracovní rozvrhy. Pro takovou školu byla potřeba pečlivá příprava a dobrá organizace, aby mohla správně fungovat.

V každém čtvrtletí každý učitel přikládá výkaz o tom, jak si vedou žákyň v jeho třídě. Jedná se o statistický záznam, v němž je uvedeno, kolik žákyň ve výuce prospívá a kolik nikoliv, kolik bylo dáno jednotlivých známek za prospěch a kolik za chování a píli.

Čtvrtá konference byla zahájena výnosem ministerstva výuky, které vzalo školu pod svůj patronát. Na přelomu let 1913 a 1914 dochází k personálním změnám. Karl Weyde je jmenován do funkce ředitele školy.

Vždy v pololetí nebo na konci roku se jednalo o výsledcích žákyň a dalším postupu v jejich vzdělávání. Hlavním cílem mělo být, aby dívky dostaly patřičné vzdělání, a proto bylo nutné neustále zlepšovat styl výuky. Nejen děvčata, ale i učitelé na sobě museli pracovat a museli si rozšiřovat vzdělání, aby vůbec mohli na škole dále působit.

V únoru 1914 do školy přicházejí další dvě dívky, a to Franziska (2. třída) a Jana Stiegel (4. třída). Dorothea Semian (žákyně 1. třídy) se přestěhovala z Ruprechtic do Liberce. 1. března však odchází žákyně 1. třídy Alice Hnevkovsky do Rudolfovy školy.

Ze záznamů konferencí si je možné povšimnout nejrůznějších rituálů, které se budou konat každý rok přibližně ve stejnou dobu, ať už se jedná o slavnostní bohoslužby na počátku a na konci školního roku, nebo o čtvrtletní zprávy o prospěchu svěřených žákyň.

Posledním bodem zakončující konference školního roku 1913/1914 je rozdělení tříd pro třídní učitele do roku následujícího. Vyšlo to následovně:

Tabulka 3: Třídní učitelé pro rok 1914/1915

Třída	Třídní učitel
1. třída	Margarete Wojaček
2. třída	Otto Wenzel
3. třída	Edmund Bergmann
4. třída	Ernst Krause
5. třída	Edmund Windrich

Zdroj: SOkA Liberec, fond SDŠFJL č. 66, Protokol (1913/1914)

Pomocnou učitelkou byla Johanna Hesse, náboženskou výuku přebírá katecheta Ullmann a hodiny zpěvu ve všech 5 třídách vedl A. Schwan.

Další porady se pak konaly 15. ledna 1914 od 15:30 do 17:00 hodin, 8. února 1914 od 10:00 do 10:30 hodin, 19. dubna 1914 od 9:00 do 10:30 hodin (proběhly hned po sobě dvě konference), 16. května 1914 od 9:00 do 9:45 hodin, 7. června 1914 od 9:45 do 10:15 hodin, 7. července 1914 od 14:30 do 15:30 hodin. Zápisy z těchto porad si jsou hodně podobné, a proto budou jen tímto způsobem zmíněny, ale nebudou dále rozpracovány, protože by docházelo k opakování toho, co bylo napsáno v předchozích odstavcích.

7 Vyšší dívčí vzdělávání na území Liberce

V Liberci dochází v oblasti vzdělávání dívek k velkému zlomu, a to díky Německému spolku pro vyšší vzdělávání dívek, jenž se zasloužil o založení vyšší dívčí školy, o níž bude blíže pojednáno v samostatné podkapitole níže. Tato škola poskytovala kvalitní vzdělávání, není se tedy čemu divit, že za dobu, kdy fungovala několikrát změnila svůj status. V roce 1910 se z vyšší dívčí školy stává šestitřídní městské dívčí lyceum. V roce 1920 se z ní stává osmitřídní reformní reálné gymnázium. V neposlední řadě je velice důležité podotknout, že od roku 1924 mohla tuto instituci navštěvovat i širší veřejnost, protože dne 7. 5. získala status veřejné školy.

Na vzdělávání dívek však bylo myšleno i v dalších školách, jež měly původně za úkol poskytnout vyšší vzdělání chlapcům. Příkladem může být česká průmyslová škola pokračovací, jež se v roce 1910 mění v živnostenskou pokračovací školu a která zaručovala od školního roku 1896/1897 vzdělávání i dívkám. Speciálně pro ně byl zřízen pokračovací kurs, v němž získávala děvčata teoretické informace, ale i praktické zkušenosti ve vychovatelství, počtech a českém jazyce. Rok 1913 se však pro tento kurs stává zlomovým, protože mění svůj status na veřejnou odbornou pokračovací dívčí školu.⁴⁰

Než však bude popsána historie jednotlivých institucí poskytujících dívkám vyšší či přímo odborné vzdělání, je nutné poznamenat, že pro chlapce tu již podobné instituce byly dávno. Příkladem může být obchodní akademie, jež bude zmíněna i v textu níže. Chlapci se na obchodních školách mohli vzdělávat již od 60. let 19. století, u dívek tomu tak je až na počátku 20. století, přesně řečeno v roce 1908. To je přes 40 let rozdílu. Stejně tomu je i v případě gymnázií, ale také živnostenských škol, pokračovacích škol, učitelských ústavů apod. V případě škol připravujících budoucí učitele je však důležité připomenout, že bylo umožněno dívkám již dříve navštěvovat učitelské kurzy.

⁴⁰ BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Kniha o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 231

7.1 Vyšší dívčí škola a gymnázium v Liberci (1897–1940)⁴¹

Vyšší dívčí škola a gymnázium v Liberci jsou dle datace materiálů vyskytujících se ve fondu školy nejstaršími a zároveň stěžejními institucemi, jež poskytovaly na území Liberce vyšší vzdělávání dívkám. Založení školy je datováno 4. září roku 1897, o jejím otevření však bylo rozhodnuto již 2. září, kdy byl povolen zápis do vyšší dívčí školy. O zajištění pevného postavení Vyšší dívčí školy v Liberci mezi středními školami se zasloužil tehdejší ministr kultury a vzdělávání Paul v. Gautsch, a to ještě před jejím samotným založením 23. srpna 1897. Dozor nad školou měl tedy od této chvíle oficiálně držet zemský školní inspektor pro střední školy. První školní rok je na této vzdělávací instituci slavnostně zahájen 14. listopadu.

Do funkce ředitele byl na škole radou německého spolku pro vyšší vzdělávání dívek jmenován Ignaz Richter. Vůbec první vyučující, která do nově vzniknuvší školy přišla, byla slečna Irma Konrad, jejíž náplní práce byla výuka dívčích ručních prací a francouzského jazyka.

Učitelský sbor se pak pomalu rozrůstal a již v prvním školním roce byly zastoupeny všechny možné vědní disciplíny, které bylo nutné u dívek po dosažení znalostí základní školní povinnosti dále rozvíjet. Kromě učitelů se výuce věnoval i sám ředitel. Ignaz Richter vedl hodiny přírodovědy. V následující tabulce je vidět, jaké další předměty byly na škole vyučovány a kdo jejich hodiny vedl.

Tabulka 4: Seznam vyučujících a předmětů, které učili

Vyučující	Předměty
Prof. Anton Bielohlawek	zeměpis
Prof. Rudolf Fiedler	německý jazyk
Prof. Franz Hübler	anglický jazyk a dějepis
Prof. Anton Stangl	francouzský jazyk
Prof. Fritz Schiller	matematika
Prof. Moriz Hacker	kreslení
tělocvikář Julius Dittrich	tělesná výchova
učitelka klavíru Anna Herzog	zpěv

zdroj: kronika Vyšší dívčí školy v Liberci

⁴¹ SOKA Liberec, fond Městské dívčí gymnázium v Liberci (1897–1936), Kronika 1897–1910, kniha č. 4 z tohoto fondu

Pro výuku byly používány učebnice, které byly určeny nejen pro gymnázia, ale také pro reálné školy a střední školy. Jednalo se nejen o učebnice jako takové, nýbrž také o cvičebnice. Bez nich se výuka jazykových předmětů a matematiky neobejde. Publikace nepocházely pouze od jednoho vydavatele, škola pořizovala učebnice z nakladatelství Kummer a Stejskal či Gindely. Výhodou takovýchto učebnic bylo, že byly připravovány přímo pro potřeby vzdělávání na dívčích školách.

Ze zápisu kroniky vyplývá také to, jaké postavení k nově vzniknuvší vyšší dívčí škole zaujímal c. k. zemská školní rada. Již devátého září vydala výnos, jímž povolala na místo učitele Antona Bielohlawka, jenž své vzdělání zakončil na c. k. učitelském vzdělávacím institutu. Tento vyučující na škole začal působit ve školním roce 1897–1898 a vyučoval dvě hodiny týdně. Po 11. říjnu 1897 do školy přicházejí další vyučující (prof. Franz Hübler a prof. Anton Stangl), děje se tak opět na základě výnosu c. k. zemské školní rady.

Z výnosu c. k. zemské školní rady v Čechách ze dne 4. října 1897 se dá vyčíst i to, kde se škola nacházela. Byly jí vyčleněny nové třídy ve staroměstské národní škole. První rok do školy nastoupilo 26 žákyň, které toužily po nabytí vyššího než jen základního vzdělání. 5. listopadu se řady žákyň ještě rozrostou o nově příchozí Hedwigu Schindlerovou, je jich tedy 27.

Dne 27. listopadu 1897 navštívilo 17 dívek v doprovodu tří vyučujících divadelní tragédii Marie Stuartovna. Co se týče kultury a sportu, není to zdaleka jediný výlet mimo školní třídu. Dívky chodily například v rámci hodin tělesné výchovy bruslit.

Škola musela být kontrolována i ze strany německého spolku pro vyšší dívčí vzdělávání, a tak školu do 30. listopadu 1897 dvakrát navštívily paní Bertha Schmidt a Maria Aubin, jež byly pověřeny dohledem nad vzdělávací institucí.

Vyšší dívčí škola ve svých prostorách měla také knihovnu, která se 7. prosince 1897 rozrostla o 72 svazků francouzských a anglických děl. Všechny žákyně měly do knihovny přístup. Bylo jim tak umožněno prostudovat si na vlastní oči to, o čem se ve škole učily.

Správní výbor (Verwaltungsausschusses) dne 9. února 1898 zasedal a jednal ve věci o možnosti osvobození od úhrady školného v případě tří žákyň a žádosti jejich rodičů vyhovět. Dívky tudíž mohly školu dostudovat, i když na to nebyly finanční prostředky. Podobné postupy však byly uplatňovány jen v krajních případech.

V disciplinární komisi (Disciplinarordnung) byl naplánován na sobotní odpoledne společný výlet všech děvčat, jenž se měl konat za příhodného počasí. O obou zasedáních byl učiněn zápis dne 10. února 1898.

Aby se dívky mohly naučit šít, byl 10. března do inventáře školy pořízen šicí stroj se systémem Original Singer Central Bobbin od společnosti The Singer Manufacturing Co. Tímto bylo škole umožněno rozšířit svou nabídku vzdělávání o výuku šití. Děvčata tak odcházela nejen s rozšířenými znalostmi, ale naučila se i něco nového.

Od 29. do 31. března 1898 proběhla ve vyšší dívčí škole inspekce. Provedl ji c. k. zemský školní inspektor Robert Riedl a navštívil vyučování všech předmětů s výjimkou tělesné výchovy.

Ve dnech 13. až 14. května školu navštívil Franz Zabusch, představitel c. k. zemské školské rady. 14. května pak děvčata podnikla jarní výlet do Weinau u Žitavy (jedná se o ten, který byl schválen disciplinární komisí již 9. února – viz výše), na výletě je doprovázely zástupkyně správy školy, a to slečna Marie Aubin a paní Bertha Schmidt. Na místech, která cestou navštívily, zazpíval písně v německém, anglickém i francouzském jazyce sbor, slovo však dostaly i sóla žákyň. O tomto výletu bylo psáno též v místních novinách *Reichenberger Zeitung*, o čemž opět přesvědčuje kronika prostřednictvím výstřižku článku.

Podobných výletů a procházek se konalo za dobu fungování školy mnohem více, o dalším se píše v zápise ze dne 28. června. Tentokrát zavítala děvčata v doprovodu paní Aubin a paní Schirmer „K pěknému výhledu“ (Zur schönen Aussicht). Místa, která v průběhu výletu byla navštívena, posloužila k deklamacím a veselým a rychlým hrám. Při této příležitosti si žákyň vymyslely na vlastní popud prázdninovou osadu (Ferien-Colonie).

Dne 7. července se v *Reichenberger Zeitung* objevuje informace o tom, že se ve dnech 9. a 10. července v dopoledních (9–12 hodin) i odpoledních hodinách (14–17 hodin) konaly výstavy ručních prací a kreseb žákyň prvního ročníku této školy. Vše se odehrálo ve třídě na půdě staroměstské národní školy. Tato výstava a ukázka měla posloužit k tomu, aby se širší veřejnost přesvědčila o tom, že škola, jež byla založena německým spolkem pro vyšší dívčí vzdělání, nese své plody a dívky se tu toho hodně naučí, a to z různých vzdělávacích oborů a oblastí.

První školní rok byl oficiálně slavnostně zakončen 15. července v 11 hodin dopoledne. Děvčata dostala svoje vysvědčení, odměnou jim pak byla třetí společná

procházka do Harzdorfu do hostince „K Německému domu“, na niž se vydala ve tři hodiny odpoledne téhož dne. Zde si žákyně zazpívaly sborově nebo sólo skladby od Brahmsa, Schuberta, Mendelsohna a dalších.

Dne 2. září 1898 je svolena spolupráce s Rudolfem Fiedlerem a Morizem Hackerem, profesory z živnostenské školy. Nový školní rok byl oficiálně zahájen 16. září 1898. Vzdělávací plán pro školní rok 1898/1899 byl však plně schválen až výnosem c. k. zemské školské rady datovaného dne 22. října 1898.

Den 19. září 1898 poznamenal chod školy, protože tehdy (přesně 10. září 1898) byla zavražděna její výsost rakousko-uherská císařovna Alžběta Bavorská, které se také říkalo Sissi. Studentky školy se zúčastnily smuteční bohoslužby, jež byla sloužena ve jménu císařovny (bohoslužeb, jež dívky v rámci školní výuky navštívily, je v kronice zachyceno velké množství). Avšak ve stejný den do této vzdělávací instituce nastupují noví učitelé, a to Franz Pocherer, který učil anglický jazyk na městské vyšší obchodní škole. Na vyšší dívčí škole vyučoval angličtinu v prvním ročníku, a to v četnosti čtyř hodin týdně. Dalším nově příchozím vyučujícím byl Wilhelm Hilscher, jenž původně působil na měšťanské škole a poté vyučoval na vyšší dívčí škole volitelný předmět stenografie. Tuto hodinu vedl dvakrát týdně ve druhém ročníku.

Podle záznamů z kroniky je možné konstatovat, že vyučující byli do školy přijímáni na základě výnosů z c. k. zemské školské rady. Dalším takovým vyučujícím je profesor z učitelského vzdělávacího ústavu Anton Bielohlawek, což je zaznamenáno ve výnosu ze dne 10. září 1898. Tento vyučující na škole vedl pět hodin týdně. 13. října jsou pak do stavu učitelského na vyšší dívčí škole uvedeni také profesori Franz Hübler a Anton Stangl z c. k. městské střední školy. První jmenovaný vyučoval šest hodin týdně, druhý potom hodin 8.

Jak již bylo možné postřehnout v prvním vyučovacím roce, oblíbeným programem se staly pro děvčata, ale i učitelský dozor procházky. Ve druhém roce je možné si povšimnout, že se zvyšuje intenzita návštěv různých kulturních zařízení. Dobrým příkladem jistě bude návštěva městského divadla, která se uskutečnila 10. listopadu. Divadelní představení „Don Carlos“ zhlédlo 21 žákyně z obou ročníků v doprovodu dvou učitelů. Kromě kultury se také často objevují zápisy o bohoslužbách, na něž dívky v rámci výuky docházely. Ty se konaly u příležitosti různých důležitých událostí (např. narozeniny, svátky, úmrtí v císařské rodině).

V roce 1898 probíhaly na území celé monarchie rozsáhlé oslavy 50. výročí vlády císaře. Tyto slavnosti neminuly ani vyšší dívčí školu. Třídy byly vyzdobeny obrázky císaře.

Od této chvíle se většina zápisů v kronice opakuje. Dají se tedy vysledovat nejrozličnější rituály, jako je třeba zahájení a ukončení školního roku, bohoslužby, pravidelné výlety do blízkého, ale i vzdálenějšího okolí Liberce.

Kronika končí rokem 1910, to však automaticky neznamená zánik školy jako takové. Jak bylo již napsáno v kapitole Vyšší dívčí vzdělávání na území Liberce, v tomto roce totiž vyšší dívčí škola mění svůj status na šestitřídní městské dívčí lyceum a o deset let později, ač je to již mimo námi vytyčené období, jej čeká ještě jedna změna, kdy se z něj stává osmitřídní reformní reálné gymnázium. To potom od roku 1924 může navštěvovat i širší veřejnost, protože získává status veřejné školy. Tím se otevřela brána ke vzdělání opravdu každému.

7.1.1 Jak probíhalo přihlašování dívek ke studiu?

Z kroniky se také dá vyčíst, jak probíhalo přihlašování děvčat ke studiu. Každá z dívek, která na vyšší vzdělávání měla talent a jejíž rodiče byli movitější a mohli si dovolit své dceři uhradit školné, se mohla ucházet o vzdělávání na této škole. Děvčata se musela ke vzdělání přihlásit. O termínech, kdy tak mohla učinit, většinou kolovaly veřejně informace (plakáty, články v novinách...). Důkazem tohoto počínání je výstřížek z *Reichenberger Zeitung*, jenž má formu inzerátu a dočíst se v něm můžeme o všem, co bylo důležité pro to, aby byla dívka ke vzdělávání v této instituci přijata.

Zápis žákyň ke vzdělávání probíhal pro školní rok 1898/1899 ve dnech 1. až 15. září 1898 v kanceláři ředitele školy, jež se nacházela ve druhém patře školy císaře Františka Josefa. Přihlášky mohly dívky odevzdávat u ředitele školy Ignaze Richtera na Schückerstrasse 28. Každá z uchazeček pak dostala zprávu o přijetí. V článku se objevují i informace o tom nejdůležitějším, co muselo zajímat každou uchazečku, a to výše školného. Platilo se za možnost studovat (měsíčně), poté jednorázový vstupní poplatek a roční poplatek do knihovny.

7.1.2 Statistiky vzdělávání ve škole

Do prvního ročníku vyšší dívčí školy v Liberci dle kroniky nastoupilo ke studiu celkem 27 dívek, z nichž 25 bylo německé a 2 české státní příslušnosti. Co se týče náboženství, rozvrstvení bylo různorodé, a proto své zastoupení ve školních lavicích našly katoličky (15 dívek), evangeličky (8), ale i protestantky (4).

Již výše se objevila zmínka o tom, že na základě žádosti rodičů mohl správní výbor buď zcela, nebo aspoň částečně osvobodit od hrazení školného, které činilo 4 zlaté (fl.) měsíčně. V tomto roce bylo od platby školného osvobozeno 5 děvčat.

Co se týče úspěšnosti žákyň, byla vcelku vysoká. 12 dívek obdrželo své vysvědčení s vyznamenáním, dalších 14 postoupilo do dalších ročníků a jedna musela složit opravné zkoušky, protože v řádných neuspěla.

V druhém roce fungování školy počet žákyň o jednu klesl, studovalo tu pouze 26 dívek. O studium na škole však měla zájem i jedna slečna, které se nepodařilo složit přijímací zkoušky, jež před začátkem svého studia musela složit každá z potenciálních studentek. Do prvního ročníku tedy nastoupilo 14 děvčat a ve druhém bylo pouze 12. Ke zvratu dochází dne 28. října, kdy je na základě úspěšně složených přijímacích zkoušek do prvního ročníku přijata Anna Reich. Počet žákyň prvního ročníku se tedy zvyšuje na 15 a celkový počet na 27.

7.2 Obchodní akademie a dívčí lyceum (1908–1915)

Obchodní akademie byla zpočátku vzdělávací institucí, jež byla určena výhradně chlapcům. Dne 5. května 1903 na území Liberce zahájila provoz Obchodní a řemeslnická škola v Liberci. Na škole se vyučovalo ve dvou třídách a její hlavní náplní bylo vzdělávat žáky v oborech obchodu a řemesel. Do roku 1902 byla škola soukromou, po tomto roce je škola rozšířena na třítrídni a její statut byl změněn na *veřejnou městskou vyšší obchodní školu*. K dalšímu rozšíření školy na čtyřtrídni dochází v roce 1901 a teprve až v tomto roce se název změní na Obchodní akademii. Zajímavostí bylo, že škola zpočátku využívala prostory v rozličných domech a školách. Postupem času se obchodní akademie přesouvá do Šamánkovy ulice, jež musela být kvůli nedostatečným prostorám rozšířena o přístavbu.⁴²

V roce 1908 dochází k průlomům, protože v oboru obchodnictví se mohly začít vzdělávat i dívky. V Liberci totiž zahajuje svou funkci Obchodní akademie a dívčí lyceum. Ač použitý pramen vyobrazuje učitelské platy z let 1908–1915, je nutné si uvědomit, že tímto rokem provoz školy nekončí. Mimo již zmíněnou knihu učitelských platů inventář obsahuje i knihu platů obchodní akademie, dívčí školy a reálného gymnázia, jež je v rámci inventáře očíslována číslem 72, avšak tato kniha se již zabývá lety 1926–1936. Ač je to již z vytyčeným obdobím, je důležité se o ní zmínit, ale

⁴² BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAS. *Knihy o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-13-4. s. 231

výsledky v jejím bádání nebudou dále reprodukovány. Jediné, co je možné konstatovat, je holý fakt, že ve škole vyučovali stále stejní učitelé. Na úvodním soupisu jsou uvedena jména, jež jsou uvedena i níže, protože do školy nastoupili už v době jejího založení nebo několik let po něm. Příkladem mohou být jména jako Dr. Viktor Lug, Gustav Gruner, Bruno Krosch, Emil Müller a Heinrich Rosenberg. Zajímavostí je, že kniha, z níž bylo čerpáno pro účel zpracování následujících podkapitol, byla vedena ručně. Pramen, o němž se objevují pouze zmínky, je zpočátku zpracován na psacím stroji, ale po úvodním obsahu pokračuje v ručně psaných záznamech.

Obrázek 3: písárna obchodní akademie
zdroj: BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Kniha o Liberci*. s. 231

V knize z let 1926–1936 si zároveň lze povšimnout vývoje finančního ohodnocení učitelů. To je možné z toho důvodu, že jsou na počátku knihy strojopisem poznamenány všechny výplaty od doby, kdy byl vyučující na školu přijat. Při studiu pramenů ke zpracování této práce bylo tedy možné udělat si drobnou komparaci, jež naznačila, že platy učitelů na této škole stoupaly a záznamy v knihách se postupně zpřehledňovaly. Pro srovnání byly vloženy č. 3 a 4.

7.2.1 Učitelé na obchodní akademii⁴³

Od roku 1908 škola funguje pod vedením Ignaze Richtera, o jeho působení však záznamy v knize končí rokem 1909. Friedrich Schiller do školy nastoupil též v začátcích školy a jeho záznamy jsou ukončeny v roce 1915. Spolu s ním pak nastupují Oskar Menzel, Dr. Artur Ziegler, Dr. Viktor Lug, Ernst Pfohl, Franz Pocherer, Albert Müller,

⁴³ SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 71, Handels-Akademie und Mädchen-Lyceum III. – Učitelé platy, 1911–1915

Heinrich Rosenberg, Wilhelm Wawrsich, Erich Gierach, Dr. Anton Michel, Viktor Trenkler, Julius Dittrich. Jejich záznamy končí stejně jako v případě Friedricha Schillera v roce 1915. Rudolf Stecker nastupuje sice v roce 1908, ale své působení na škole ukončuje roku 1910. Karl Elger působil na škole od roku 1908 na pozici pomocného učitele, poslední záznam je z roku 1909. Pomocný učitel Friedrich Schubert na škole působil jen v roce 1908, stejně tomu bylo i v případě pomocného učitele Emericha Zulkowskeho. Pomocný učitel Nikolaus Pohl tu působil v letech 1912–1913, stejně tomu bylo i v případě Josefa Köhlera a Heinricha Reinera. Pomocný učitel Franz Katzer na škole působil od roku 1908 do roku 1914. Pomocný učitel Ernst Kremser působí na škole coby pomocný učitel od roku 1909 do roku 1915. Josef Huschek byl v roce 1910 asistentem. Profesor Steiner na školu nastupuje v roce 1913 a končí 1915. Wenzel Ruscher byl na škole asistentem v roce 1912. Franz Walter byl pomocným učitelem od roku 1912 do roku 1914.

Na pozici školního služebníka ve škole působí Anton Watznauer, jenž se představil již v předchozí škole coby vyučující. Na této škole působí od roku 1908 do roku 1915.

Pomocný učitel W. Jedlitschka do dějin školy coby pomocný učitel zasáhl hned dvakrát. Poprvé tomu bylo v roce 1910 a podruhé v roce 1915. Pomocný učitel Leopold Prade do školy nastupuje v roce 1911 a své působení zde završil v roce 1914. Náhradní učitel Dr. Josef Mache do školy nastupuje v roce 1910 a působí tu do roku 1913. Pomocný učitel Rudolf Prothe tu učí od roku 1913 do roku 1915. Richard Urwantschky na vzdělávací instituci působí od roku 1911 do roku 1915. Otto Feix tu vykonává profesi pomocného učitele v letech 1911 a 1912. Pomocný učitel M. Bubirsch tu učí v letech 1913 a 1914, stejně tomu je i v případě Alfreda Scholze.

Dalším vyučujícím je Josef Wunderlich, a to v letech 1914 a 1915, stejně tomu bylo i v případě Dr. Konrada Plaschka, Artur Flanz. Alfreda Wuricha, Franze Nevečeřela, který tu působil na pozici náhradního učitele.

7.2.2 Učitelé na dívčím lyceu⁴⁴

Leopold Tertsch je c. k. profesorem, jenž působí na dívčím lyceu od roku 1910 do roku 1915 na pozici ředitele. Ve stejném roce do školy nastupuje Paula König, jež zde působí na pozici provizorní učitelky až do roku 1915. Alfred Aurich je c. k. profesorem

⁴⁴ SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 71, Handels-Akademie und Mädchen-Lyceum III. – Učitelské platy, 1911–1915

státní reálné školy, jenž roku 1910 nastupuje coby učitel na dívčí lyceum, kde působí až do roku 1915. Hans Baer, c. k. profesor na gymnáziu, učí na škole od roku 1910 do roku 1912, o jeden rok déle na škole učí Anton Hans Bielan, c. k. profesor učitelského ústavu. Tento vyučující se však ještě v roce 1915 do školy vrací. Od roku 1910 do roku 1915 na škole působí i Moritz Hacker, c. k. profesor živnostenské školy, stejným případem jsou i katecheta Josef Hanisch, Dr. Emil Hofmann (rabín), Ernst Moeller (c. k. profesor na reálné škole), Hugo Piesch (evangelický farář), Julius Dittrich (učitel tělesné výchovy), Anna Herzog (učitelka hudební výchovy), Heinrich Rosenberg (profesor obchodní akademie).

Pouhé dva roky (1910–1911) na škole učí Wilhelm Hilscher, jenž pracuje na pozici odborného učitele, stejnou dobu tu působí i Franz Pocherer (profesor obchodní akademie). Od roku 1910 do roku 1914 na dívčím lyceu učí Dr. Josef Morche (náhradní učitel z obchodní akademie). Od roku 1910 do roku 1911 slouží na škole Adolf Trenkler, v roce 1911 jej nahrazuje a na pozici služebníka do roku 1913 působí Wenzel Kasper a toho nahrazuje od roku 1913 do roku 1914 Rudolf Köhler.

Franz Czech učí na škole od roku 1911 do roku 1915. Spolu s ním do školy nastoupili i Gustav Thante (učitel národní školy), Florian P. Holfeld (katecheta). Karl Simm na škole působí od roku 1911 do roku 1914.

Rokem 1912 začíná působení Ludmilly Griessler (náhradní učitelka) a končí roku 1915, ve stejný rok do školy nastupuje i Franz Nevečeřel (náhradní učitel). V letech 1912 a 1913 učí ve škole náhradní učitelka Karoline Marx. V roce 1912 je do školy přijat c. k. profesor Franz Wartha, jeho působení zde končí roku 1914.

V letech 1913 a 1914 pracuje na pozici náhradního učitele Viktor John. Ve stejném období tu působí Gustav Jungbauer (gymnaziální náhradní učitel) a Karl Schober (náhradní učitel). Ottokar Winkler na škole působil od roku 1913 do roku 1915 na pozici náhradního učitele. Ve stejném roce jako Winkler nastupují službu i lycejni učitelka Berta Fürstenau s Wilhelmem Weissem.

Na dva poslední roky, kdy škola fungovala, do ní nastoupili Franz Proksch (náhradní učitel), Karl Heidrich (asistent), Dr. Heinrich Lohweg, Dr. Bruno Schütze a profesor Dr. Emil Thunn.

V roce 1915 do školy nastupují Wilhelm Schramm, Ferdinand M. Bener a Hans Wolf-Wittelsbach, o nichž nejsou v záznamech informace, jakou funkci na škole zastával.

I Marie Hauptmann, Marie Stach, Marietta Kroll a Charlotte Maxa jsou do školy přijaty ve stejném roce a ani o nich nevíme více informací.

7.3 Pokračovací kurs pro dívky (1909–1945)

Na úplném počátku je důležité poznamenat, že informace o pokračovacím kursu pro dívky jsou zaznamenány v 25. kartonu v inventáři archivu Okresní školní rady (výboru) Liberce – města. Tento karton se primárně zabývá českou soukromou národní školou, a to v období 1882–1890. Sleduje sice české prostředí a období, jež bylo před otevřením pokračovacího kursu pro dívky v prostředí německém, avšak i tak je důležité se o pokračovacím kurzu v českém prostředí zmínit, protože se na něj prameny k německému prostředí odkazují.

V dopisech určených pro c. k. krajskou školní radu, zejména tedy v tom ze dne 24. prosince 1891 a z pera podučitele národní školy Rudolfa Herrmanna, jsou patrné snahy a touhy o zprostředkování živnostenské pokračovací školy. Mimo to chtěl ale také zprostředkovat kurzy pro učitele měšťanských škol.

Zajímavým pramenem ze dne 10. února 1897 je osnova pokračovacího kursu pro dívky, jenž by měl být zřízen při české soukromé národní škole. Tento dokument je uložen ve 26. kartonu v inventáři archivu Okresní školní rady (výboru) Liberce – města. Zmiňovaný cenný pramen definuje, co je účelem pokračovacího kursu a co si dívky z výuky odnesou. Nicméně je důležité poznamenat, že tento pokračovací kurs nebyl na území Liberce jediný, podobné kursy vznikaly i v německém prostředí. Tento pokračovací kurs byl schválen dne 6. května 1897 a vyučování zde mohlo začít od počátku školního roku 1897/1898, což vyplývá ze zprávy c. k. okresní školní rady Liberec.

Hlavními cíli podobných kurzů by mělo být zejména to, aby bylo dívkám, jež dokončily povinnou školní docházku poskytnuto rozvinutí již v národní škole nabytých znalostí, případně vyučující tyto vědomosti doplnili a snažili se je přizpůsobit tak, aby byly snadno využitelné v praxi. V kursu, jenž byl veden při české soukromé národní škole, byla děvčata dále vzdělávána v šesti oblastech, a to ve vychovatelství, německém (českém) jazyce, zeměpisu a dějepisu, obchodních a živnostenských počtech, domácím hospodářství a ženských ručních pracích. Je tedy zřejmé, že všechny tyto informace a dovednosti mohly pak v budoucnosti využít ve svůj prospěch nejen v rodinném, ale i v profesním životě.

Co se týče osnovy vzdělání, ta česká, o níž byla zmínka výše, se shoduje s tou německou. Jediné, v čem se oba kurzy lišily, byl vzdělávací jazyk. Oba národy cítily potřebu se od sebe odlišit, a tak si každý zakládal svoje vzdělávací instituce, jež sice měly stejný základ, ale lišily se jazykem, v němž se vyučovalo. Toto bylo též zmíněno v kartonu číslo 25 c. k. školní rady Liberec – město. Jelikož se informace shodovaly, není nutné je reprodukovat znovu.

7.4 Ústav pro učitelky při voršilkách (1910–1921)

Na samém začátku by mělo být ozřejmeno, kdo to vlastně ony voršilky byly. Jednalo se o církevní řád, jenž se sice v dnešní době na našem kontinentu moc nevyskytuje, ale paradoxně tu má své kořeny. Zakladatelkou řádu je dle dostupné literatury Angela Merici, ta s ním však měla trošku jiné úmysly, a proto je žádoucí zmínit, že se podoba řádu za celou dobu jeho působení (začátky 15. až 16. století) velmi změnila. Hlavním důvodem, proč se řád od svých prvopočátků tak změnil, jsou zejména projevy institucionalizace, jež se do něj dostaly. Avšak na konci 20. a počátkem našeho 21. století dochází opět ke změnám, protože členové řádu se snaží najít cestu zpět k jeho původní myšlence.

Obrázek 4: pohled na klášter a bývalou školu voršilek
zdroj: BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAS. *Kniha o Liberci*

Již v prvopočátcích zakladatelka toužila po vzdělávání dívek. Angela Merici byla vždy ikonicky vyobrazována coby *učitelka v řádovém oděvu obklopená dívkami*, spíše by se ale mělo říci, že se jednalo spíše o mladé ženy, jež měla nejen obohatit svou moudrostí, ale měla jim dělat i společnost.⁴⁵ Právě díky tomuto vyobrazení je možné konstatovat, že

⁴⁵ MACKOVÁ, Marie. *Voršilky v Čechách do roku 1918*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2007, 157 s. Monographica, 7. ISBN 978-80-7395-045-3.

Angela Merici toužila po emancipaci žen již dávno před tím, než se tento proces spustil ve skutečnosti.

Jak se ale tento řád dostal do Čech? První zmínky o jejich působení na českém území jsou datovány dle odborné literatury do roku 1655, kdy se poprvé objevily ve Švédě zdevastované Praze. V tuto dobu se město potýká i s decentralizací, protože již není hlavním městem monarchie, avšak co se církve týká, je zcela samostatná, a právě proto byla živnou půdou pro nově přicházející řád. I přes tehdejší problémy spojené s rekatolizací, jež nebyla příliš úspěšná, byl v Praze založen ve výše zmíněném roce konvent voršilek. I tak to však neměl tento řád nijak jednoduché, teprve druhým místem, kde byl založen konvent mimo Prahu, byl klášter v Olomouci roku 1697 a v roce 1712 následuje Kutná Hora.

Další klacky pod nohy této církevní instituci, jež měla snahy se rozvíjet, pomyslně položil Josef II. svým snažením o reformování církevní správy. Vladař rušil celou řadu klášterů, což se nevyhnulo ani jednomu z klášterů voršilek, a to klášteru na Hradčanech, jehož existence byla ukončena 6. srpna 1784.⁴⁶ Co se týče sledovaného Liberce, voršilky na jeho území přicházejí až v roce 1895, o čemž čtenáře přesvědčí ve svojí publikaci *Voršilky v Liberci 1895–1918* Marie Macková. O rok později je postaven kostel Božského srdce Páně a společně s ním i klášter.

Jak již bylo v této práci několikrát poznamenáno, cesta dívek ke vzdělání byla trnitá a většina společnosti jejich snahy o nabytí nových vědomostí spíše zavrhovala. Cesta k vědění se mladým dívkám otevírala zejména v ženských kláštorech, kde na ně nikdo nepohlížel skrze prsty. Dalo by se říci, že kláštery byly prvními institucemi, kde se již dlouho před tereziánskými reformami učilo odděleně. Zvláště kluci a zvláště děvčata. Nabývání vzdělání v základním triviu je základem, jenž by měl být pro obě pohlaví stejný, avšak 19. století je plné bojů o vyšší vzdělání pro dívky.

Tato škola byla určena výhradně pro dívky římsko-katolického vyznání, jež toužily stát se v dospělosti učitelkami. Tomu odpovídala i náplň výuky, jež byla zaměřena zejména na práci s dětmi. Pochopitelně ale bylo nutné, aby se dívky naučily i pracovat s informacemi a umět tyto informace zprostředkovat žákům tak, aby problematice porozuměli.

⁴⁶ ŘÁD SVATÉ VORŠILY. *Voršilky v Čechách – historie* [online]. Praha: 2014 [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <http://www.vorsilky.cz/o-nas/vorsilky-v-cechach-historie/>

7.5 Instituce poskytující vyšší vzdělávání dívkám po roce 1918

Čtyřmi výše zmíněnými školami snahy o vyšší vzdělávání dívek nekončí. Stále přetrvávají a dalo by se říci, že i sílí, protože se ženy stále snažily vyrovnat svým pánským protějškům. Jelikož se při studiu pramenů v archivu objevily i další školy, jež by stály za zmínku, i přesto, že jsou již mimo vytyčené období, budou aspoň okrajově zmíněny. Bližší zpracování bude ponecháno další badatelské činnosti.

7.5.1 Doplnovací kurz pro učitelky ručních prací v Liberci (1921–1922)

V letech 1921 a 1922 byly pořádány doplnovací kurzy pro učitelky ručních prací v Liberci. Tyto kurzy byly, jak bylo uvedeno v pomůcce k inventáři doplnovacího kurzu, jakýmsi předvojem školy pro ženská povolání, jež měla ve městě vzniknout. Obvykle se kurzy konaly v budově Severočeského muzea. Stejně jako tomu bylo v případě výše zmíněného pokračovacího kurzu pro dívky, zvláště měly výuku dívky německého původu a zvláště ty českého. Kurzy pořádalo zejména společenstvo krejčích. V případě, jenž je zdokumentovaný prameny, a to *katalogy, třídní knihou a tzv. Stoffbuchem*, se jedná o kurz soukromý, jehož vedoucím byl učitel kreslení Gustav Keil, který tento předmět na kurzu osobně vyučuje v dotaci 100 hodin. Dále jsou v kurzu vyučovány předměty jako pedagogika (20 hodin), němčina (20 hodin), občanská nauka (20 hodin), nauka o domácím hospodářství (20 hodin), zpěv a hudba (20 hodin) a ženské ruční práce (20 hodin). Po absolvování tohoto kurzu získaly žákyně, které sem přicházely z nejrůznějších učitelských ústavů v Čechách potvrzení o absolvování. Kurz byl zřízen na základě výnosu ze dne 16. března 1920.

7.5.2 Rodinná škola Liberec (1924–1944)

Další institucí, jež na území Liberce vzniká na popud Svazu německých ženských spolků, byla rodinná škola. Fungování této školy finančně podporoval stát. Škola měla zprvu dva ročníky, postupem času se však přidávaly další odborné kurzy. Roku 1928 mění škola název na Odbornou školu pro ženská povolání (Frauenfachschule) i při ní jsou postupně pořádány různé jednorocní odborné kurzy a semináře (např. kurz šití...), ale také rozličné večerní kurzy.

Jak praví pomůcka k inventáři školy, i ve školním roce 1938/1939 mělo dojít ke změnám, ale ty se pak nakonec neuskutečnily z důvodu okupace pohraničí. O rok později, tj. v roce 1940, se první ročník pro dívky stává povinným, studentky druhého ročníku měly praxi a ve třetím ročníku opět studovaly, na konci tohoto roku skládaly státní zkoušku z domácího hospodářství, avšak toto platí jen pro rodinnou větev. Ty dívky, které se chtěly věnovat nějakému ženskému řemeslnému povolání své studium zakončovaly tzv. tovaryšskou zkouškou. Ve stejném roce škola získává titul Odborná škola pro ženská povolání.

V dubnu 1941 se k této škole připojuje odborná škola pro domácí hospodářství a ta je povinnou pro mládež z domácností mladší 18 let. Na této škole se neplatilo školné, což je rozdíl od dvou škol jmenovaných v předchozím odstavci. Žákyně školy byly plně vychovávány v nacistickém duchu, aby se staly co nejlepšími „roditelkami“ dětí. Ve škole se za války vyráběly i dárky pro vojáky v bojovém poli, příkladem může být pečivo nebo teplé oblečení.

Závěr

Školství se v dnešní době posunulo hodně kupředu a jen málokterá žena si dokáže představit, že by musela bojovat o to, aby se mohla vzdělávat a najít si správnou cestu k dosažení vysněného zaměstnání. V minulosti to však bylo naprosto jinak, o čemž pojednávala tato práce.

Její hlavním cílem bylo nastítnit snahy a následnou cestu za vyšším vzděláváním dívek, konkrétně těch německy mluvících, na území města Liberce ve druhé polovině 19. století a počátku 20. století.

Jelikož toho bylo o vzdělávání chlapců nejen na území Liberce již napsáno hodně, ale o dívčím nikoliv, bylo žádoucí se na tuto oblast zaměřit a zmapovat ji. V práci jsou zachyceni hlavní iniciátoři, důvody a vývoj jejich snah o zavedení dívčího vzdělávání. V praxi šlo o zjištění, z jakého prostředí a z jakých zájmů vycházely návrhy na různé typy vyšších dívčích škol. V některých případech šlo o popud spolků, v jiných pak třeba o snahy církevní, ale i osobní.

K tomu, aby bylo dosaženo těchto důležitých zjištění, bylo nutné bádát v archivních pramenech, odborné literatuře a dalších odpovídajících zdrojích. Požadované informace se podařilo shromáždit, avšak v některých případech se jedná jen o drobné zkazky, a to z důvodu nedostupnosti některých pramenů.

Na tvorbě práce byla časově nejnáročnější vyhledávání pramenů a práce s nimi. Veškeré byly v německém jazyce a psány kurentem. Některé záznamy byly téměř nečitelné a dalo práci se v nich dostat ke stěžejním informacím. Na základě informací zjištěných v pramenech (např. kroniky, třídní výkazy apod.) bylo snadné odhalit, z jakého sociálního zázemí či regionu studentky či žákyně pocházely, avšak toto nebylo možné z důvodu nedostupnosti pramenů provést u všech škol. To je zároveň důvodem toho, proč některé instituce jsou v textu rozpracovány více a jiné méně.

Při samotném psaní práce bylo nutné provést analýzu, komparaci a syntézu. Nejprve bylo potřeba kriticky zhodnotit informace získané jak z odborné literatury, tak z pramenů. Poté tyto informace mohly být objektivně porovnány a následně použity. Aby výsledek nepůsobil kuse, bylo nezbytné zjištěné informace poskládat do jednotného celku, jenž shrne celou problematiku.

V této práci se podařilo shrnout informace především o libereckém středním školství v období od poloviny 19. století do vytyčeného roku 1918 a tím dosáhnout stanoveného cíle. Vznikl tak materiál přibližující vývoj snah o vyšší všeobecné dívčí vzdělávání a zároveň i prostor pro další badatelskou činnost, protože o tom, co bylo po roce 1918, nebylo dosud odborně pojednáno.

Seznam použité literatury a pramenů

A) Literatura

- [1] BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, 175 s. ISBN 80-7277-241-4.
- [2] BALCAROVÁ, Jitka. *"Jeden za všechny, všichni za jednoho!": Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření "sudetoněmecké identity"*. Praha: Karolinum, 2013, 471 s. ISBN 978-80-246-2411-2. Dostupné také z: [https://books.google.cz/books?id=Zek6BAAAQBAJ&pg=PA98&lpg=PA98&dq=Eine+R%C3%BCckschau+nach+25+Jahren+\(1894%E2%80%931919\)&source=bl&ots=lo8SDv7mtB&sig=g5znZfvHfPCsUTxDTeiH5iF8MX8&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiAITVyeTcAhUQzaQKHRvbCIYQ6AEwAHoECAAQAQ#v=onepage&q=Eine%20R%C3%BCckschau%20nach%2025%20Jahren%20\(1894%E2%80%931919\)&f=false](https://books.google.cz/books?id=Zek6BAAAQBAJ&pg=PA98&lpg=PA98&dq=Eine+R%C3%BCckschau+nach+25+Jahren+(1894%E2%80%931919)&source=bl&ots=lo8SDv7mtB&sig=g5znZfvHfPCsUTxDTeiH5iF8MX8&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiAITVyeTcAhUQzaQKHRvbCIYQ6AEwAHoECAAQAQ#v=onepage&q=Eine%20R%C3%BCckschau%20nach%2025%20Jahren%20(1894%E2%80%931919)&f=false)
- [3] BÍLKOVÁ, Libuše a Roman KARPAŠ. *Knihy o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004, 704 s. ISBN 80-86761-13-4.
- [4] *Eine Rückschau nach 25 Jahren (1894–1919)*, Bundes-Mitteilungen, 22. 6. 1919, s. 1. (německy)
- [5] HALLWICH, Hermann. *Der Reichenberger Bezirk: Heimatskunde für Schule und Haus: Mit einer lithographirten Karte*. Reichenberg: A. Schöpfer, 1873.
- [6] KNEBLOVÁ, Hana. *Život v českých zemích za Františka Josefa I.: (1830-1916)*. Praha: Brána, 2017. ISBN 978-80-7584-010-3. s. 11–18
- [7] Kol. aut. *Československé dějiny v datech*. Praha: Svoboda, 1987, 315 s. ISBN 80-7239-178-X.
- [8] LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999, 300 s. ISBN 80-204-0737-5.
- [9] LENDEROVÁ, Milena. *Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách v 19. století. Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání. Z Českého ráje a Podkrkonoší: supplementum*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2000, s. 49–60. ISSN 1211-975x
- [10] LENDEROVÁ, Milena. *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, 198 s. ISBN 80-246-0375-6. s. 165–188

- [11] LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 191–211
- [12] LUG, Viktor. *Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis*. 2. erg. Aufl. Reichenberg: Landschaftsverein Jeschken-Iserland des Deutschen Heimatbundes, 1942. 120 s.
- [13] LUG, Viktor, Anton Franz RESSEL a Erich GIERACH. *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*. [IV./1, 2], Reichenberg. Neue Ausg. Reichenberg: Verlag der drei Lehrervereine des Reichenberger Bezirkes und des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Iser-Gaues, [1938], 560 s., [12] s. obr.
- [14] LUKEŠOVÁ, Eva. Menšinové školství a Ústřední matice školská. *Česko-lužický věstník* [online]. 2017, leden 2017, 27(1), 3–5 [cit. 2018-08-21]. ISSN 1212-0790. Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/mensinove-skolstvi-a-Ustredni-matice-170305.htm>
- [15] LUKEŠOVÁ, Eva. *Ústřední matice školská* [online]. Praha, 2013 [cit. 2018-08-21]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/108232/>. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Magdaléna Pokorná.
- [16] MACKOVÁ, Marie. *Voršilky v Čechách do roku 1918*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2007, 157 s. Monographica, 7. ISBN 978-80-7395-045-3.
- [17] MACKOVÁ, Marie. Voršilky v Liberci 1895-1918. *Fontes Nissae*. 2005, s. 38-85. ISBN 80-7372-007-8. ISSN 1213-5097.
- [18] MELANOVÁ, Miloslava. Die Hauptstadt Deutschböhmens? Reichenberg zwischen 1848–1918. *Die Suche nach dem Zentrum: Wissenschaftliche Institute und Bildungseinrichtungen der Deutschen in Böhmen (1800-1945)* [online]. Münster, New York: Waxmann Verlag, 2014, , 337–370 [cit. 2018-08-25]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=4dHYBQAAQBAJ&pg=PA362&dq=Deutscher+Landeslehrerverein+in+B%C3%B6hmen&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwii_aa8oXdAhWBGUwKHeVUCdEQ6AEIXDAI#v=snippet&q=Deutscher%20Landeslehrerverein%20in%20B%C3%B6hmen&f=false

- [19] MELANOVÁ Miloslava, Spolkový život, in: sborník *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*, Kristina Kaiserová, Jiří Rak (eds.), Ústí nad Labem 2008, s. 339-375
- [20] MELANOVÁ Miloslava, Spolkový život v Liberci od počátku 19. století do roku 1914, in: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*, Documenta Pragensia XVIII, 2000, s. 259-279.
- [21] NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, c1999, 446 s., [4] s. fot. ISBN 80-902622-2-8.
- [22] *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, Bd. 2* [online]. 7. Vídeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1958 [cit. 2018-08-24]. ISBN 978-3-7001-3213-4. s. 161n. Dostupné z: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_H/Hallwich_Hermann_1838_1913.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=Hallwich*
- [23] *Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 bis 1900: ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht*. Reichenberg: Stadtrathe, 1902. 579 s.
- [24] RESSEL, Anton Franz. *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes: Stadt und Land: Anhang: Böhmisches Aicha und Bösching*. Liberec: Verlag des Lehrerverein des Stadt- und Landbezirkes Reichenberg, 1905.
- [25] *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. Ilustroval Jan ŠAFRÁNEK. Praha: nákladem Matice české, 1918, 452 s. Novočeská bibliotéka.
- [26] *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Editor Milena LENDEROVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. Česká historie, sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1.

B) Prameny

- [1] SOkA Liberec, fond Městské dívčí gymnásium v Liberci (1897–1936), Kronika 1897–1910, kniha č. 4 z tohoto fondu
- [2] SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec díl 10. – Zdravotní – G, Sp, KU, karton Voršilky – učitelský ústav
- [3] SOkA Liberec, fond Okresní školní rada (výbor) Liberec – město, inv. č. 131, kartony 23–26
- [4] SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 8, Výkazy osobního stavu vyučujících
- [5] SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 15, Katalog o školní docházce obecná dívčí škola I. třída, 1893–1894
- [6] SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 71, Handels-Akademie und Mädchen-Lyceum III. – Učitelské platy, 1911–1915
- [7] SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 72, Gehaltsgeld Handelsakademie, Mädchenschule, Realgymnasium II., 1926–1936
- [8] SOkA Liberec, fond Soukromá dívčí škola firmy Johann Liebieg, č. 66, Protokol (1913/1914)
- [9] SOkA Liberec, fond Doplnovací kurs pro učitelky ručních prací, Katalog 1921
- [10] SOkA Liberec, fond DKPURP, Katalog 1922
- [11] SOkA Liberec, fond DKPURP, Třídní kniha 1921
- [12] SOkA Liberec, fond DKPURP, Stoffbuch 1922
- [13] SOkA Liberec, fond Rodinná škola Liberec (1924–1944), kn. č. 60, Školní kronika (1924–1944)

C) Vydané prameny

- [1] *Bote für Haus und Schule im Königreiche Böhmen ; Eine Monatschrift für Erziehung und Unterricht* [online]. Karlovy Vary: Franieck & Comp., 1870, 4 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
<https://books.google.cz/books?id=hs0GFckJEdEC&pg=PA429&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEINDAC#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>
- [2] Dědic Schulvereinu ohlašuje boj o zrušené německé školy, in: *Národní listy*, 1920, ročník 60, 26.5.1920, číslo 143, s. 2
- [3] *Deutsche Volks-Zeitung Prag: Politische Wochenschrift* [online]. Praha: Josef Wiltsche, 1877, 11(1–26) [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
<https://books.google.cz/books?id=3ux7p6NidUoC&pg=PA36&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEIQjAE#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>
- [4] DRESSLER, Josef F. *Wohnungs- und Geschäftsanzeiger der Stadt Reichenberg*, Liberec, 1901
- [5] HEINRICH, Josef, Josef SLANSKY a Alexander WIECHOVSKY. *Blätter für Erziehung und Unterricht* [online]. Praha: Deutschen pädagogischen Vereines in Prag, 1873 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
<https://books.google.cz/books?id=C3ZRzTAR2xQC&pg=PA169&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEIJzAA#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>
- [6] KNAPEK, Franz a Georg ZEDNIK. *Der Lehrerbote: Organ des Vereines der Lehrer und Schulfreunde in Znaim, Svazek 8* [online]. Znojmo: M. F. Senk, 1877. [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
<https://books.google.cz/books?id=PIhVkB5FIEC&pg=PA80&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEITzAG#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>
- [7] *Mittheilungen für die Theilnehmer des IV. allgemeinen österr. Lehrertages in Linz* [online]. Linz: Josef Feichtlinger, 1871, 3(1), s. 7 a 22 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=T_fleD1UqV8C&pg=PA7&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEILjAB#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false

- [8] *Reichenberger Zeitung*
- [9] *Ročenka Československé republiky* [online]. Praha: 1924, 3. ročník, s. 111 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=TZMBAAAAMAAJ&q=Deutscher+Landeslehrerverein+in+B%C3%B6hmen&dq=Deutscher+Landeslehrerverein+in+B%C3%B6hmen&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwii_aa8oXdAhWBGUwKHeVUCdEQ6AEIYzAJ
- [10] *Statuten des Reichenberger Vereines* [online]. Liberec: Bratři Stieplovi, 1869 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=d1cDx9TgKc0C&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&source=gbs_navlinks_s
- [11] TOMBERGER, Franz. *Beiblatt zum Zentral-Organ des österr. Volksschulwesens, Svazek 2* [online]. Vídeň: Alfred Hölder, 1873. s. 138 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
<https://books.google.cz/books?id=ppBpAAAACAAJ&pg=PA138&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHYYinD00Q6AEITAF#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>
- [12] WIECHOVSKY, Alexander. *Blätter für Erziehung und Unterricht* [online]. Praha: Deutschen pädagogischen Vereines in Prag, 1874 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=U85GljGTc0kC&pg=PR5&dq=Deutscher+Landeslehrerverein+in+B%C3%B6hmen&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwii_aa8oXdAhWBGUwKHeVUCdEQ6AEIRDAE#v=onepage&q=Deutscher%20Landeslehrerverein%20in%20B%C3%B6hmen&f=false
- [13] WIECHOVSKY, Alexander. *Blätter für Erziehung und Unterricht* [online]. Praha: Deutschen pädagogischen Vereines in Prag, 1875 [cit. 2018-08-24]. Dostupné z:
<https://books.google.cz/books?id=GRdAAAACAAJ&pg=PA389&dq=Reichenberger+Lehrerverein&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiI9fyj4v3cAhXRKFAKHinD00Q6AEIVjAH#v=onepage&q=Reichenberger%20Lehrerverein&f=false>

- [14] WIECHOVSKY, Alexander. *Blätter für Erziehung und Unterricht* [online]. Praha: Deutschen pädagogischen Vereines in Prag, 1876 [cit. 2018-08-25].
Dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=h9FdAAAacAAJ&pg=PR4&dq=Deutscher+Landeslehrerverein+in+B%C3%B6hmen&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwii_aa8oXdAhWBGuwKHeVUCdEQ6AEIPTAD#v=onepage&q=Deutscher%20Landeslehrerverein&f=false

D) Archivní pomůcky

- [1] Státní oblastní archiv v Litoměřicích. *Liberecký spolek učitelů, Liberec* [online]. Liberec, 2013 [cit. 2018-08-21]. Dostupné z:
http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=GjxrInOFclDh_4pNSDPaIPopL_7DprvUWCaOsyJ34MBqWpIXWvyJJx1UZ6FAXCsm7NkkgD_67LW2cl_vbTNx9GR8yVH1oDdNVcJQD9p78%3D&rowPg=0
- [2] Státní oblastní archiv v Litoměřicích. *Německý školský spolek – místní skupina Liberec* [online]. Liberec, 2013 [cit. 2018-08-09]. Dostupné z:
http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=KokgRR3VnLYx1tJbjBAGEhiwoWPJE3w7zuiVFHkmLvHgIkisUnfyWgpW8Pv4CfQLq5V9C1wX5rDsLnwd0IIH64IXftKixFCACcXKG9eJA%3D&rowPg=5
- [3] Státní oblastní archiv v Litoměřicích. *Ústřední matice školská* [online]. Litoměřice, 2015 [cit. 2018-08-20]. Dostupné z:
<http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/SearchBean.action?searchType=basic>

E) Internetové zdroje

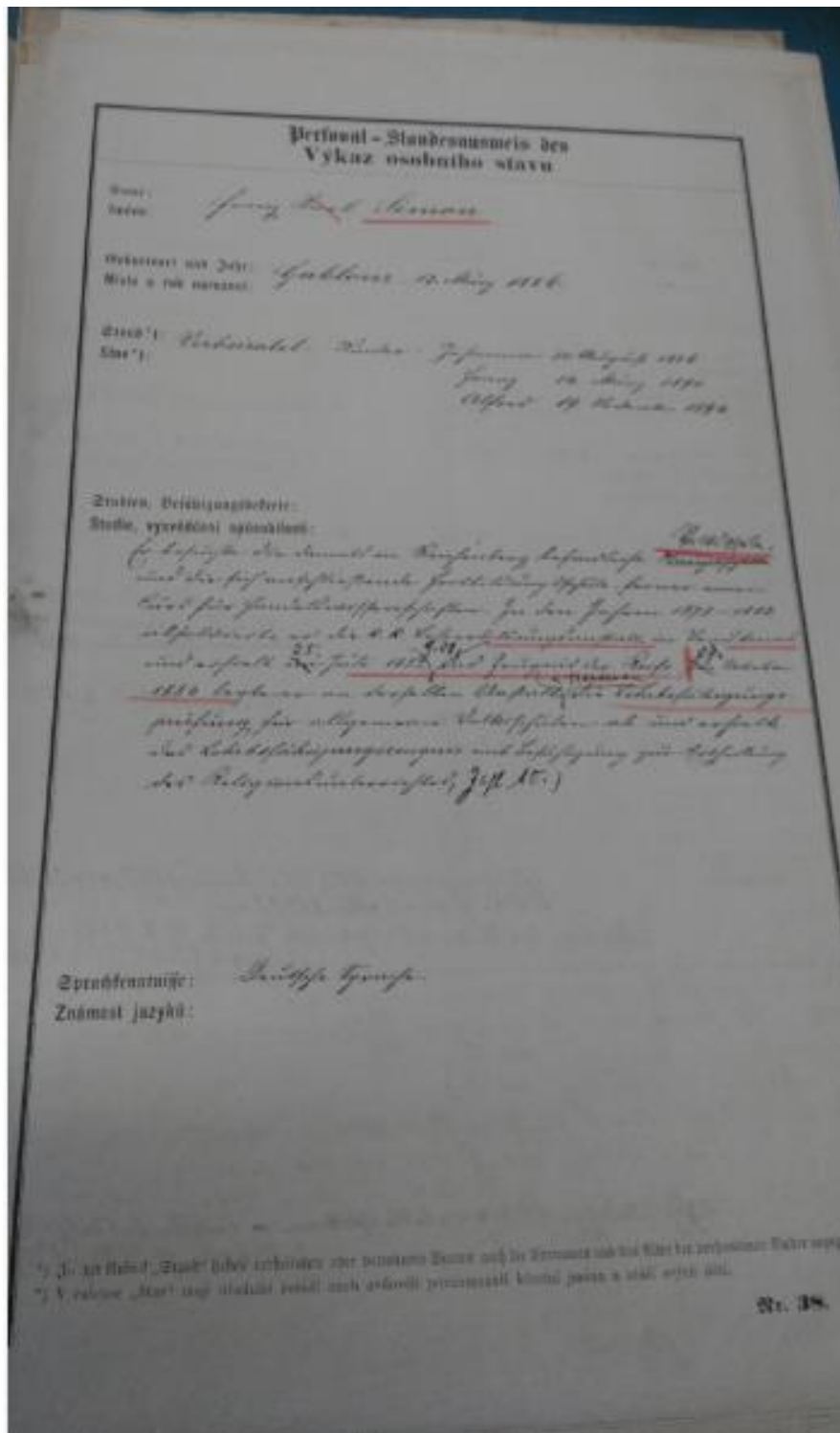
- [1] ŘÁD SVATÉ VORŠILY. *Voršilky v Čechách – historie* [online]. Praha: 2014 [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <http://www.vorsilky.cz/o-nas/vorsilky-v-cechach-historie/>
- [2] ŠTĚRBA, Petr. *Příběh rodiny Liebigů: Od „pašeráka“ k největší továrně v monarchii (1. část)* [online]. 24. 10. 2017, 1 [cit. 2018-08-25]. Dostupné z: <http://www.majitefirem.cz/pribeh-rodiny-liebigu-od-paseraka-k-nejvetsi-tovarne-v-monarchii-1-cast/>

Seznam příloh

Příloha 1: Výkaz osobního stavu Franze K. Simona	I
Příloha 2: Zápis o Augustě Hartmannové	II
Příloha 3: Záznam učitelského platu – Franz Pocherer	III
Příloha 4: Záznam učitelského platu – Doz. Dr. Hans Schmid	IV

Přílohy

Příloha 1: Výkaz osobního stavu Franze K. Simona

Obrázek 5: Výkaz osobního stavu Franze K. Simona
zdroj: SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 8, Výkazy osobního stavu vyučujících

Příloha 2: Zápis o Augustě Hartmannové

Mittliches Betragen		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31		
10. a) Der Schülerin	Reis	1	1	1	1																													
b) Hartmann	Vortrag																																	
c) 27. August 1887	Religion	2	2	2	2																													
d) Hauptz.	Lesen	2	2	2	2																													
e) H. d.	Schreiben	2	2	3	2																													
f) Hauptz.	Unterrichts- sprache	Sprachlehre . . .																																
g) Des Vaters oder der Mutter		Rechtschreiben . .																																
h) Wolf		Schriftlicher Gehörten- ausdruck		3	3	3	3																											
i) Hauptz.		Rechnen in Verbindung mit der geo- metrischen Formlehre		3	2	3	3																											
j) Faustl. Nr. 33, 319		Naturgeschichte und Naturlehre																																
k) Des Vormundes oder Hofherrn		Geographie und Geschichte . .																																
l)		Zeichnen																																
m)		Gesang		3	3	2	2																											
n)		Weibliche Handarbeiten . . .																																
o)		Turnen																																
p)		Äußere Form der schriftlichen Arbeiten		2	2	3	2																											
q)		Veräumte		entschuldigt		0	8	1	1																									
r)		halbe		nicht entschuldigt		0	0	0	0																									
s)		Schultage																																

Obrázek 6: Augusta Hartmannová
 zdroj: SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 15, Katalog o školní docházce obecná dívčí škola I. třída, 1893–1894

Příloha 3: Záznam učitelského platu – Franz Pocherer

Seite 110

Pocherer Franz

	Besoldung		Abzüge					
	K	h	Vorschüsse		Einkommensteuer		Sonstige	
			K	h	K	h	K	h
1910								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1910								
1170 für 12 Monate 1100 1000 1000 1000								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1910								
1170 1100 1000 1000 1000								
1911								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1911								
1170 1100 1000 1000 1000								
1912								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1912								
1170 1100 1000 1000 1000								
1913								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1913								
1170 1100 1000 1000 1000								
1914								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1914								
1170 1100 1000 1000 1000								
1915								
Zahl d. Gehalts (1000) mit 30. 10. 1915								
1170 1100 1000 1000 1000								
312 -								

Obrázek 7: Franz Pocherer – učitelský plat – 1. strana

zdroj: SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 71, Handels-Akademie und Mädchen-Lyceum III. – Učitelské platy, 1911–1915

Professor der Handelsakademie.

ABSTRACT

Jahr	Monat	Tag	Tagebuch Nr.	für die Zeit	Besoldung		ABZUG						Anmerk.
					K	h	Vorschüsse		Einkommensteuer		Sonstige		
							K	h	K	h	K	h	
1910													
	Oktober	27	2591		72								
	November	1	3461		72								
	Dezember	1	3200		71								
					168 -								
1911													
	Januar	1	58		48								
	Februar	1	2492		48								
	März	1	1545		48								
	April	1	860		48								
	Mai	1	1204		48								
	Juni	1	1540		48								
	Juli	1	1904		48								
					372 -								

Obrázek 8: Franz Pocherer – učitelský plat – 2. strana

zdroj: SOkA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 71, Handels-Akademie und Mädchen-Lyceum III. – Učitelské platy, 1911–1915

Příloha 4: Záznam učitelského platu – Doz. Dr. Hans Schmid

Seite 95

Doz. Dr. Hans Schmid

	Vorforderung				Klasse								Anmerkung	
	Gehalt		Ein- zahlung Bezug		Hilfs- bezug Bezug		Hilfs- bezug Bezug		Hilfs- bezug Bezug		Hilfs- bezug Bezug			
	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S		
1933														
2. Halbjahr	600													
	600													
1934														
2. Halbjahr	600													
	600													
1935														
2. Halbjahr	600													
	600													

Obrázek 9: Doz. Dr. Hans Schmid – učitelský plat – 1. strana

zdroj: SOKA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 72, Gehaltsgeld Handelsakademie, Mädchenschule, Realgymnasium II., 1926–1936

Seite 95

Doz. Dr. Hans Schmid

Jahr	Monat	Tag	Tag- buch Nr.	Gehalt		Klasse								Anmerkung		
				Gehalt		Ein- zahlung Bezug		Hilfs- bezug Bezug		Hilfs- bezug Bezug		Hilfs- bezug Bezug			Hilfs- bezug Bezug	
				K	S	K	S	K	S	K	S	K	S		K	S
1933	Juli	1	1210	300												
	Juli	1	1214	300												
				600												
1934	Juli	1	1219	300												
	Juni	2	1572	300												
				600												
1935	Juli	1	1714	300												
	Juli	1	1615	300												
				600												

Obrázek 10: Doz. Dr. Hans Schmid – učitelský plat - 2. strana

zdroj: SOKA Liberec, fond OŠRVLM, inv. č. 131, kn. č. 72, Gehaltsgeld Handelsakademie, Mädchenschule, Realgymnasium II., 1926–1936